

A Kárpát-medence országaiból Magyarországra áttelepült népesség területi mintázata

Spatial Pattern of Immigrant Population from Countries of the Carpathian Basin to Hungary

Péti Márton

Nemzetstratégiai Kutatóintézet,
Budapesti Corvinus Egyetem
Geostratégiai Központ
E-mail:
marton.peti@nski.gov.hu

Szabó Balázs

Nemzetstratégiai Kutatóintézet
E-mail:
balazs.szabo@nski.gov.hu

Szabó Laura

KSH Népeségtudományi
Kutatóintézet
E-mail: szabo@demografia.hu

Kulcsszavak:

külföldi magyarok,
bevándorlás,
áttelepülés,
határon átnyúló agglomerációk,
bevándorlók területi mintázata

A tanulmány a külföldi magyarság Magyarországra való áttelepülésével foglalkozik, ami Európa etnikai háttérű nemzetközi vándorlási folyamatainak egyik emblematikus jelensége, volumenében szinte egyedülálló. A szerzők az 1985 óta a szomszédos országokból Magyarországra áttelepült külföldi magyarok területi elhelyezkedését vizsgálták. A tanulmány arra keresi a választ, hogy hol, mennyire fejlett és városiasodott, vagy milyen szomszédsági kapcsolatokkal rendelkező térségekben jelentek meg az áttelepülők, és volt-e mindebben jelentős átrendeződés 1985 és 2011 között. Az eredmények alapján a külföldi áttelepülők döntően a gazdasági növekedés színtereit, Budapestet és a nagyvárosokat részesítették előnyben. Az egyes országokból származók területi mintázata ugyanakkor jelentősen eltér egymástól. Az áttelepülők 62%-át kitevő romániaiak (erdélyiek) koncentrációja gyenge. A Szlovákiából, a Szerbiából és az Ukrajnából érkezők előnyben részesítették Közép-Magyarországot, illetve a határ menti térségeket, a német nyelvterületről érkezők a Balaton térségét és más falusi rekreációs területeket. 2000 és 2011 között megfigyelt új jelenség, hogy a román és a szlovák határhoz közeli külföldi nagyvárosok agglomerációs folyamatai áttelepüléseket generáltak hazánk határ menti térségeibe.

This study aims to analyse a special Hungarian process of international migration: Hungarians living outside of Hungary are remigrating to Hungary. This article maps the spatial patterns of this immigrant population. According to the main findings, the immigrant population prefers locations where the economy is growing, especially Budapest and its agglomerations, as well as other major cities of Hungary. A certain concentration can be detected along the borders of Hungary as well. Immigrants from German speaking countries often prefer recreation areas such as Lake Balaton region and villages to settle down. Since Hungary and most of its neighbouring countries accession to the EU the process of agglomerations and urban expansion of big foreign cities close to the Hungarian border has become a main motivation of the immigrants. They are looking for Hungarian areas along the Slovakian and Romanian border to settle down.

Keywords:

Hungarians minorities, immigration, cross-border agglomerations, spatial patterns of the immigrants

Beküldve: 2017. február 12.

Elfogadva: 2017. április 14.

Bevezetés

Az elmúlt három évtizedben Magyarország demográfiai helyzetét a migrációs folyamatok sajátos módon alakították. A szomszédos országokhoz képest a hazánkba irányuló áttelepülés jelentős volt, és a bevándorlók nagy része a fogadó ország nemzetiségével megegyező, azaz magyar. Ez elsősorban az ország határain túl élő magyarok áttelepülésének köszönhető. A határon túli magyarok olyan nagy számban és arányban érkeztek az elmúlt évtizedekben, hogy a történelmi Magyarország határainak figyelembevételével az összes hazánkba irányuló vándorlás felét akár belföldi vándorlásnak is tekinthetnénk (Gödri 2010, Kincses 2014). A külföldi magyarok Magyarországra történő áttelepülése Közép-Európán belül és európai összehasonlításban is egy sajátos nemzetközi vándorlási jelenség. Ugyanakkor térbeli mintázata a nemzetközi vándorlások általános jellemzőit is magában foglalja: döntően ugyanis a gazdaságilag fejlett centrumok felé irányul. Mindez azt is jelenti, hogy az áttelepülési folyamatnak vélhetően fontos szerepe volt a magyarországi gazdasági növekedési színterek kvalifikált humán erőforrásának biztosításában.

A tömegesen nevezhető áttelepüléssel szemben egészen a 2011. évi népszámlálást megelőző évekig a kivándorlás a térség legtöbb országával összehasonlítva nem volt jelentős, bár azóta üteme felgyorsult (SEEMIG 2014). Az áttelepülés folyamatának kilátásai bizonytalanok, azokban feltételezhetően jelentős változások történtek már 2011 óta is. Mindenesetre az áttelepülés volumenének csökkenése – különösen a Romániából érkezők esetén – amellet, hogy az ország demográfiai helyzetét is hátrányosan érintené, további kedvezőtlen térségi hatásokkal járna. (Kimutatásaink szerint az áttelepülők iskolai végzettsége magasabb, néhány vezető értelmiségi szakmában jelentősen, valamint egyes térségekben is felülreprezentáltak a magasán képzett áttelepülők.) Magyarország demográfiai helyzete a jelentős természetes fogyás miatt még a relatíve alacsony kivándorlással jellemezhető időszakban is kedvezőtlenül alakult, és a Kárpát-medence peremterületeiről Magyarországra irányuló vándorlásnak kulcsszerepe volt a negatív tendenciák mérséklésében.

Jelenlegi formájában az áttelepülés, a nemzetközi vándorlási folyamatokhoz hasonlóan – azaz szakpolitikai orientálás és ösztönzők nélkül – nem járul hozzá jelentős mértékben a gazdaságilag fejletlenebb térségek demográfiai helyzetének javításához, még ha az ország teljes népességére jelentős hatással is lehet.

Érdemes tehát megvizsgálni az áttelepülési folyamatot, annak tendenciáit és hatásait a magyarországi demográfiai, társadalmi és gazdasági tényezőkre. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet (NSKI) 2015-ben kutatást indított e tárgykörben. A kutatás során, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének közreműködésével (NKI) a 2011. évi népszámlálási adatok másodelemzésével, adatleválogatással és adatbecsléssel előállt egy részletes adatbázis a Magyarországgal szomszédos országokból és elődállamaikból Magyarországra áttelepült népességről. Az NSKI jelenleg is zajló kutatásának célja, hogy feltárja az áttelepült népesség hozzájárulását hazánk gazdasági teljesítményéhez, különösen a humán erőforrás-vagyonához, valamint egyes társadalmi jellemzőinek alakulásához. A kutatás tervezett fázisai a jövőben e témakörök prognózisalkotását, valamint a demográfiai előrejelzések pontosítását segíthetik elő.

A hazánkat érintő vándorlással, illetve az országban élő külföldiek területi elhelyezkedésével több kutatás és közlemény is foglalkozott az elmúlt években (Gödri 2011, Tátrai 2014, Kincses 2014, Kincses 2015a). Tanulmányunk az említett kutatás eredményeit foglalja össze, és feltárja összefüggéseiket a hazai társadalmi és gazdasági területi jelenségekkel, folyamatokkal. Egy sajátosan lehatárolt áttelepült népesség (Kárpát-medencei külföldi magyarok) célirányos vizsgálatával egészítjük ki a korábbi munkákat.

Fogalommagyarázat

A vizsgált népességet a 2011. évi népszámlálás időpontjában Magyarországon élő, a szomszédos országokban és elődállamaikban született, onnan 1985 óta Magyarországra áttelepültek alkotják (akik a Magyarországon élő, külföldön született népesség 83%-át teszik ki).

A statisztikai és a demográfiai szakirodalom a vizsgált sokaságot is bevándorlóknak, a folyamatot bevándorlásnak nevezi. A tanulmány ezzel szemben inkább az áttelepültek és az áttelepülés kifejezéseket használja. A kutatás kiinduló feltevése szerint érdemes ezeket a folyamatokat még elnevezésükben is elkülöníteni a nemzetközi vándorlás tipikus folyamataitól. Ahogy a bevezetőben is említettük, Magyarország nemzetközi vándorlási helyzete 1985 és 2011 között európai összehasonlításban számos sajátosságot hordoz: egyrészt a tanulmány által vizsgált külföldi magyarsággal összefüggésben túlmutat a szokásos kelet- vagy nyugat-európai vándorlási mintázatokon. Másrészt a folyamatok történelmi, politikai és földrajzi háttere, továbbá nemzetstratégiai kontextusa miatt is kifejezőbbnek tűnik a bevándorlás helyett az áttelepülés használata.

A Kárpát-medence országaiból áttelepült népesség származási térségének részletes vizsgálatára jelen kutatás keretei között nem volt lehetőség, a témában folytatott korábbi kutatások azonban rámutattak arra, hogy a szomszédos országokból érkező áttelepülők származási települései és térségei döntően átfedésben vannak a külföldi magyarság települési területeivel (Kincses 2015b, Kincses–Bálint 2016). Az elemzésben ezért az egyes származási országokból érkező áttelepülőket legtöbbször az ottani magyar nemzetiség földrajzi hovatartozásával jellemezzük, ami bár nem teljesen pontos, de talán könnyebben érthető meghatározás.

A vizsgált sokaság meghatározása

Időbeliség

Tanulmányunkban az 1985 óta áttelepülteket vizsgáljuk. Az időbeli szűkítéssel az volt a célunk, hogy alapvetően a külföldi magyarság egyéni döntéseken alapuló népmozgása képezhesse a vizsgálat tárgyát (még ha e döntések mögött számos esetben egzisztenciális fenyegetettség állt, például politikai üldöztetés az 1980-as években és az 1990-es évek elején, vagy az 1990-es évek háborúi). A kutatás továbbá a valóban nagy tömegű, feltételezhetően nagy hatással járó népmozgásokat is vizsgálta.

A 2011. évi népszámlálás külföldön született népességnek tekintette mindazokat, akik Magyarország jelenlegi határain kívül születtek. Az ország korábbi területén zajló belső vándorlások (Észak-Erdélyből Budapestre áramlás az 1940-es években), illetve a nemzetközi egyezmények kényszere miatt áttelepült népesség (Csehszlovák–Magyar Lakosságcsere Egyezmény) nem képezte kutatásunk tárgyát. Az 1985 és 2011 közötti időszakra történő időbeli szűkítés is elősegítette ezeknek, az egyébként nagy tömegű népmozgásoknak a kizárását.

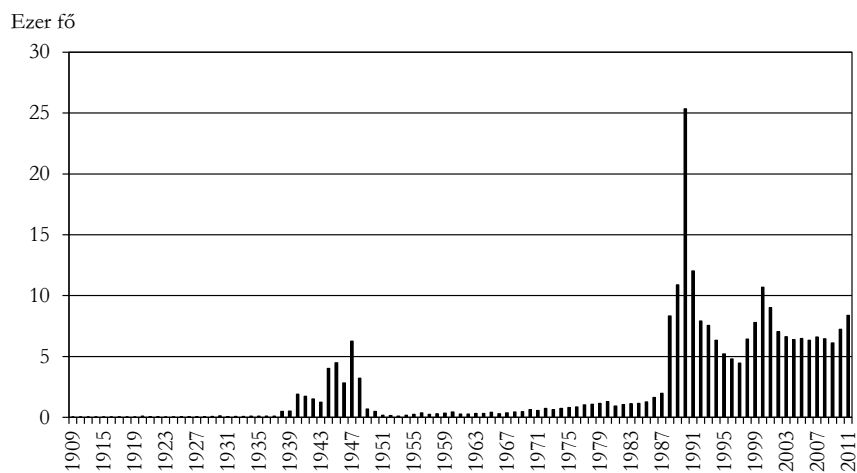
Az előzőek miatt a legfontosabb vizsgálati területnek végül az 1988 körül elindult és a mai napig is tartó bevándorlási hullám (Melegh–Sárosi 2015) ígérkezett (1. ábra). A kiváltó okok történelmi háttere miatt (politikai üldöztetések megjelenése különösen Erdélyben) 1985-tel kezdtük az áttelepülések vizsgálatát.

Becsléseink alapján a szomszédos országokból és elődállamaikból áttelepülők átlagosan 78%-a költözött Magyarországra 1985 és 2011 között. Ez az arány Romániánál 88, Ukrajna esetében 81, míg Szlovákia vonatkozásában 32% volt.

1. ábra

A szomszédos országokból és elődállamaikból áttelepülők eloszlása a költözés éve szerint

Distribution of immigrants from neighbouring countries and from predecessor states by the year of moving

Forrás: Szabó (2015).

Földrajzi lehatárolás és területi alapegységek

A szomszédos országokra és elődállamaikra vonatkozóan területi szűkítést is alkalmaztunk. A kutatás a Kárpát-medencei áttelepülést, azon belül is a külföldi magyarok áttelepülésének magyarországi humánerőforrásokhoz való hozzájárulását vizsgálja. Nem célunk a Kárpát-medencén kívülről érkezőkkel foglalkozni, még abban az esetben sem, ha az esetleg cirkulációs jelenségként, korábbi kivándorlás után szülőföldjére visszatérő magyarországi eredetű vagy származású népességet jelezne. (Ilyen visszaáramlás 1985 és 2011 között feltételezhetően nem is lehetett jelentős. Az elmúlt néhány évben felgyorsult kivándorlás miatt ez azonban megváltozhat, bár a kivándorolt népesség visszatérési hajlandósága nem mutatható ki egyértelműen (SEEMIG 2014)).

Az elődállamok vizsgálata a – szomszédos országok korábbi államalakulatain belüli belső vándorlások miatt távolabbra került – Kárpát-medencei származású külföldi magyarság bevonása miatt is fontos volt.

Az előzőek alapján az 1. táblázatban rögzített országokból áttelepülők adatait válogattuk le, illetve becsültük meg.

1. táblázat

A vizsgálatba bevont szomszédos országok és elődállamaik
Neighbouring countries and their predecessors included in the research

Ország	Elődállam
Szlovákia	Csehország
Ukrajna	Oroszország, Kazahsztán, Észtország, Lettország, Litvánia, Moldova, Fehéroroszország, Örményország, Grúzia, Azerbajdzsán, Üzbegisztán, Türkmenisztán, Tádzsikisztán, Kirgizisztán
Románia	Moldova
Szerbia	
Horvátország	Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Montenegró, Koszovó
Szlovénia	
Ausztria	Németország ^{a)}

^{a)} Németországot elsősorban nem azért vontuk be a vizsgálatba, mert egy rövid ideig közös államalakulatot képezett Ausztriával, hanem e két ország összefüggő és könnyen átjárható nyelvterülete, valamint az innen érkező áttelepülők nagy – több szomszédos országnál is jelentősebb – száma és az ország Kárpát-medencéhez közeli fekvése miatt. Továbbá azért is, mert magyar állampolgárok kitelepítési célterülete volt a második világháborút követően.

2. táblázat

**A szomszédos országokból és elődállamaikból 1985 óta áttelepültek
becsült száma és megoszlása, 2011**

Estimated number and distribution of immigrants moving between 1985 and 2011
from neighbouring countries and their predecessors, 2011

Ország	Szám, fő	Arány, %	Ország	Szám, fő	Arány, %
Románia	155 955	62,44	Egyéb jugoszláv utódállam	703	0,28
Ukrajna	28 587	11,45	Csehország	555	0,22
Szerbia	22 125	8,86	Bosznia-Hercegovina	415	0,17
Németország	18 060	7,23	Kazahsztán	402	0,16
Szlovákia	10 641	4,26	Szlovénia	344	0,14
Ausztria	4 695	1,88	Moldova	234	0,09
Oroszország	4 225	1,69	Litvánia	117	0,05
Horvátország	1 410	0,56	Észtország	108	0,04
Egyéb szovjet utódállam	1 072	0,43	Lettország	105	0,04

Forrás: Szabó Laura (2015).

Tanulmányunkban a teljes áttelepülő népességet az 1. táblázatban szereplő országokból érkezők képezték. Kizárólag azokat a szomszédos származási országokat (Románia, Ukrajna, Szerbia és Szlovákia) vizsgáltuk, ahonnan együtt véve az áttelepülők 87%-a érkezett, és ahonnan szinte kizárólag magyar nemzetiségűek jöttek. Bevontuk továbbá Németországot és Ausztriát is, bár az ezen országokból áttelepülők között a magyar nemzetiségűek aránya az említettekénél alacsonyabb volt. További országot kizárólag akkor emeltünk ki, ha azt valamilyen sajátos, a többitől eltérő eredmény indokolta (2. táblázat).

A területi elemzés alapegysége a járás volt. A KSH a lakónépesség földrajzi kategóriákba történő besorolásakor az életvitelszerűen lakott település, illetve járás szerinti csoportosítást alkalmazza. A tanulmány térképein az eredményeinket a 2013. január 1-jén létrejött 175 járás szerinti bontásban ábráztuk, Budapestet egy területi egységnek tekintve.

Módszertani kihívások

A módszertani kihívások köréből hármat emeltünk ki, amelyet fontosnak tartottunk az adatok értelmezése során. Az első a célcsoport létszámbeli meghatározásával; a második a népszámlálás nemzetiségi fogalmának megközelítésével; a harmadik a célcsoport és az alapsokaság összehasonlíthatóságával kapcsolatos.

A célcsoport meghatározása és leválogatása (a szomszédos országokból és elődállamaikból 1985 óta Magyarországra vándorolt népesség) számos módszertani nehézségbe ütközött. A népszámlálási adatok alapján a nem Magyarországon születettek összes száma 383 236 fő volt, ebből a szomszédos országokban és elődállamaikban összesen 318 897-en születettek (a hazánkban élő külföldiek kizárólag akkor tartoztak bele a lakónépességbe, ha legalább 12 hónapja életvitelszerűen Magyarországon éltek, vagy szándékoztak élni). E népesség 22%-áról azonban nem tudtuk azt, hogy mikor vándorolt Magyarországra: 33 814 fő nem válaszolt erre a kérdésre (11%), és 35 550 fő azt válaszolta, hogy nem élt legalább egy évet külföldön (miközben külföldön született)¹. Ebből adódott, hogy ha csak a költözés évét megadók számát vennénk figyelembe, akkor a szomszédos országokban és elődállamaikban született, 1985 óta Magyarországra költözött népesség száma 199 247 fő lenne. Ahhoz, hogy ne hagyjuk el az elemzésből azokat az áttelepülteket, akiknek a költözési évét nem ismertük, esetükben a költözés évét megbecsültük a születési ország és a születési év alapján. Az azonos országban és azonos évben született személyek költözési évének mediánjával helyettesítettük a hiányzó értékeket. Így a hiányzó értékek 99,7%-át sikerült pótolni. Ha nem volt az adott születési országban és/vagy évben költözési év megadva, ott továbbra is adathiány keletkezett, és azok a személyek (148 fő) kiestek az elemzésből. A Magyarországra költözés évének megbecsülése után összesen 249 753 fő lett az elemzett sokaság létszáma.

¹ A kérdés szövege így hangzott: „Mikor tért vissza, vagy mikor költözött ténylegesen Magyarországra?”

A magyarországi népszámlálások a nemzetiségi hovatartozás szempontjából minden összeírt személyt, anyanyelvre való tekintet nélkül, olyan nemzetiségüként vettek számba, amelyhez tartozónak vallotta magát. A nemzetiségi kérdés a 2011. évi népszámlálás során is az önkéntesen megválaszolható kérdések között szerepelt, újdonság volt azonban az előző censusokhoz képest, hogy a KSH két különálló kérdésben kérdezett rá a nemzetiségre („*Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?*”, illetve „*Az előző kérdésnél megjelölten kívül tartozik-e másik nemzetiséghez is?*”). Abból a megfontolásból, hogy a második lehetőség során nagy valószínűséggel többen felvállalják magyartól eltérő nemzetiségüket. Mivel két különálló, egy első és egy második kérdés során kérdezett rá a KSH a nemzetiségre, így elkülöníthető az első és a második nemzetiség. Ez az elkülöníthetőség fontos, ugyanis 2011. évi megelőző népszámlálások alkalmával mindössze egy választ adhattak erre a kérdésre a megkérdezettek. Időben kizárólag a 2011. évi első nemzetiségre adott válaszok összehasonlíthatóak az előző népszámlálások nemzetiségi adataival, és azok is korlátozott mértékben (Kapitány 2013).

Az áttelepülő népesség demográfiai összetétele nagyon eltér Magyarország népességétől (4. táblázat), ezért az egyszerű (standardizálás nélküli) összehasonlítás félrevezető lehet. A kutatásunk szempontjából erre azonban nem is volt szükség, mert kizárólag az áttelepült népesség humán erőforrásokhoz való abszolút mértékű hozzájárulását vizsgáltuk. A tanulmányunkban bemutatott területi szempontok is ezt a megközelítést követték, és azokban az összefüggésekben alkalmaztunk összehasonlításokat, amelyek standardizálás nélkül is valós képet mutattak.

A teljes áttelepült népességre irányuló kutatás ugyan számos társadalmi mutatót vizsgált, de az adatellátottság és az adatleválogatásra fordítható erőforrások járási szintű területi elemzést csak a következő mutatók esetében tettek lehetővé: az áttelepülés ideje, az áttelepültek legmagasabb iskolai végzettsége, az áttelepültek nemzetiségi hovatartozása. (Az utóbbi mutató vizsgálati eredményeinek elemzése meghaladja jelen tanulmány kereteit.) Néhány mutató tematikus bontásánál a leválogatás olyan alacsony elemszámokat hozott egy-egy járásban, hogy azt adatvédelmi okok miatt nem lehet adatbázisba építeni (ezeket az eseteket jeleztük az elemzéseknél). Az alacsony (3 fő alatti) elemszámú cellákról ugyanis nem adható ki adat, ami ellehetleníti egyes mutatók tematikus bontások szerinti adatközlését. Az ebből fakadó legnagyobb veszteség az, hogy egyes társadalmi mutatók területi eloszlása nem vizsgálható származási ország szerint, pedig egymástól jelentősen eltérő területi mintázatok feltételezhetőek járási szinten, ahogy arra a kutatás egyes eredményei is utaltak. Ezekben az esetekben következtetni lehet az egyes származási országokból áttelepült csoportoknak az összes áttelepült területi mintázatára gyakorolt hatására. A származási ország és a nemzetiségi hovatartozás szerinti kis létszámú csoportok (például horvátországiak, szlovéniaiak, távolabbi elődállamok) járási szintű vizsgálatát ugyan ezen okok miatt nem is végezhetjük el.

Szakirodalmi előzmények

A tanulmány meghatározása szerinti Kárpát-medencei áttelepülő népességgel még nem foglalkoztak kutatások és annak térbeli mintázatával sem. Ugyanakkor az elmúlt években több tanulmány is vizsgálta a hazánkba irányuló bevándorlás területi sajátosságait. E vizsgálatok során a bevándorlókat többnyire állampolgárságuk szerint azonosították, nem születési országuk szerint (Gödri 2011, Kincses 2014). Bár Kincses (2015) a külföldön születetteket is feltérképezte, de részletes elemzéseket nem végzett. Az eltérések ellenére egy jelentős közös halmaza is van e korábbi bevándorlókra irányuló kutatások által vizsgált népesség és a tanulmány áttelepülői között. A Kárpát-medencei államok állampolgárságával rendelkező mintegy 79 ezer fő (Kincses 2015a) egy részhalmazt képez az elemzésben vizsgált összes áttelepülővel (mintegy 250 ezer fő). A vizsgált sokaságok jelentős arányú közös metszete miatt is érdemes áttekinteni a korábbi kutatások eredményeit.

A témában készült tanulmányok egyik fő megállapítása, hogy ha a történelmi Magyarországot nézzük, akkor a bevándorlás a „peremterületekről” a „központ” irányába történik, azonban elemzők kiemelik, hogy egy másik letelepedési minta is létezik, amelynek során a szomszédos országokból betelepülők egy része a származási országok határaihoz közel telepedik le Magyarországon (Kincses 2014). A szomszédos országokból a bevándorlók nagyobb valószínűséggel telepedtek le határ menti területekre; a nyugat-európai országokból (főleg Ausztriából, Németországból) bevándorlók a Dunántúlt (leginkább a Balaton vonzáskörzetét) míg az Európán kívülről érkezők (elsősorban ázsiai bevándorlók) egyértelműen a fővárost részesítették előnyben (Kincses 2014). E területi mintázattal magyarázható, hogy a Magyarországra történő áttelepülések alapvetően helyi, térségi gazdasági hatásokat generálhatnak (Rédei–Kincses 2008).

Gödri (2011) tanulmányában megállapította, hogy a regionális eltéréseket nemcsak állampolgárság, de demográfiai jellemzők alapján is meg lehet határozni. Megfigyelhető, hogy a fiatalabb korosztály (20–39 évesek), valamint a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők jellemzően Közép-Magyarországon, elsősorban Budapesten, valamint a vidéki nagyobb városokban telepednek le. Ezzel szemben az alacsonyabb iskolai végzettségűek és az idősebbek nagyobb arányban fordulnak elő a községekben, valamint az alföldi régiókban.

A Gödri által feldolgozott 2001. évi népszámlálási adatok is alátámasztották azokat a különböző felmérésekből származó eredményeket, miszerint a bevándorlók között alacsonyabb a munkanélküliség és magasabb a foglalkoztatottság, mint a hazai népességben. Azonban e mutatókban is jelentős területi eltérések figyelhetők meg. A legkedvezőbb munkaerőpiaci helyzetben a fővárosban élők vannak, ellenben a községekben, valamint Észak-Magyarországon és az alföldi régiókban élő külföldiek munkanélküliségi és foglalkoztatottsági mutatói nemcsak Budapesthez képest kedvezőtlenebbek, de egyes régiókban az ott élő népességétől is elmaradnak. Gödri (2011) feltételezése szerint ez nemcsak a hazánkban élő külföldiek kedvezőtlenebb korösszetételének és alacsonyabb iskolai végzettségének következménye, hanem arra

is utal, hogy e térségek rosszabb gazdasági helyzete a külföldi állampolgárok foglalkoztatási esélyeit is jelentősen befolyásolja.

A Magyarországra érkező külföldi állampolgárok számára a közepes méretű városok nem kínálnak vonzó letelepedési lehetőséget. Valószínűsíthető, hogy a bevándorlók letelepedése elsősorban gazdasági, megélhetési okokra vezethető vissza, amelyre a nagyvárosok, Budapest és Közép-Magyarország kínálják a legkedvezőbb feltételeket. A nyugodt, természeti értékekben gazdag környezet keresésével összefüggő motivációk inkább a községekben való letelepedésre ösztönzik a betelepülőket, elsősorban a nyugat-európai idősebb korosztályt (Kincses 2014, 2015a).

Az áttelepültek főbb jellemzői

Szám, arány

Nem célunk az áttelepülő népesség demográfiai és gazdasági paramétereinek részletes ismertetése, kizárólag a területi jellegzetességek kimutatása. A vizsgált népesség főbb jellemzőinek megismerése ugyanakkor ez esetben is szükséges.

Emellett néhány demográfiai és társadalmi jellemző alapján a magyarországi népesség adatait összevetjük a szomszédos országokból és elődállamaikból 1985 óta Magyarországra vándorolt népesség főbb adataival (3. táblázat).

3. táblázat

A szomszédos országokból és elődállamaikból 1985 óta áttelepültek becsült száma, nemzetiség, anyanyelv szerinti aránya, 2011

Estimated number and distribution of immigrants moving between 1985 and 2011 from neighbouring countries and their predecessors by nationality and mother tongue, 2011

Ország	Az áttelepülők	Ebből magyar nemzeti-ségű	A magyar nemzeti-ségűek	A csak nyelvi kötődéssel rendelkezők	A nem magyar nemzeti-ségűek	A válasz-megtagadók	A magyar anyanyelvűek
	száma, fő		aránya, %				
Románia	155 955	124 203	79,6	2,2	0,7	17,5	78,9
Ukrajna	28 587	18 731	65,5	4,1	1,7	28,7	62,1
Szerbia	22 125	14 620	66,1	2,9	1,6	29,4	65,5
Szlovákia	10 641	6 976	65,6	5,4	9,6	19,4	64,9
Németország	18 060	4 140	22,9	8,1	22,1	46,9	17,9
Ausztria	4 695	1 313	28,0	6,7	16,7	48,6	25,6
Többi ország	9 690	3 220	33,2	16,7	16,6	33,5	21,8
<i>Összesen</i>	<i>249 753</i>	<i>173 203</i>	<i>69,3</i>	<i>3,7</i>	<i>3,7</i>	<i>23,3</i>	<i>67,6</i>
<i>Magyarország</i>	<i>9 937 628</i>	<i>8 314 029</i>	<i>83,7</i>	<i>1,9</i>	<i>0,3</i>	<i>14,1</i>	<i>84,6</i>

A vizsgált népesség 69%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A valós adat azonban ettől eltérhet, ugyanis a válaszmegtagadók viszonylag magas száma ebben a sokaságban is torzításokat okozhatott (Tátrai 2014, Kapitány 2015). Kiemelendő, hogy a Kárpát-medence országából Magyarországra áttelepültek körében nagyobb arányban fordultak elő választ megtagadók a nemzetiségi hovatartozás kérdésére. A nem magyar kötődésűekről ezért egyértelmű tájékoztatást nyújt a magát nem magyar nemzetiségűnek tartó válaszadók 3,7%-os aránya, ez magasabb, mint Magyarország lakosságának megfelelő aránya (0,3%). Tanulmányunk további fejezeteiben részletesen ismertetjük, hogy – főként rekreációs célú áttelepülés és határon átnyúló agglomerációs jelenségek miatt – Szlovákiából, Ausztriából, Németországból és a távolabbi elődállamokból áttelepülők között magasabb a nem magyar nemzetiségűek aránya.

4. táblázat

**Az 1985 óta áttelepült és a magyarországi népesség
néhány fontosabb mutatójának aránya, 2011**

Some of the most important indicators of the immigrant population, 2011

	(%)	
Megnevezés	Áttelepült népesség	Magyarország
15 évesnél fiatalabbak	6	15
65 év feletti	15	17
Nők	54	53
18 éves és idősebbek legalább érettségivel rendelkezők	64	49
25 éves és idősebb felsőfokú végzettségűek	28	19
Foglalkoztatottak	55	40
Munkanélküliek	6	6
Inaktív keresők	24	30
Eltartottak	15	25

A bevezetésben már említettük, hogy a hazánkban élő külföldi állampolgárokkal, bevándorlókkal számos tanulmány is foglalkozott, azonban az általuk vizsgált sokaság részben esik egybe a jelen tanulmányban vizsgálttal. Ezzel együtt több hasonlóság és néhány eltérés is felfedezhető az eredmények között. Az 1990 és 2011 között bevándorló külföldi állampolgárságú népesség fiatalabb korösszetételét több rokontémában végzett kutatás is kiemelte (Kincses 2014, Gödri 2011, Rédei–Kincses 2008). Az iskolai végzettséget tekintve viszont hasonló következtetések vonhatók le, mint amilyenek a téma korábbi kutatásaié (Rédei–Kincses 2008, Gödri 2011, Hárs 2010): az áttelepülő népesség magasabb iskolai végzettségű, mint a magyarországi. Az áttelepülő népesség körében magas az aktív korúak és az érettségivel, felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, így nem meglepő, hogy közöttük a foglalkoztatot-

tak aránya is sokkal magasabb (4. táblázat). Nagy eltérést mutat azonban az egyes származási országokból érkezők vizsgálata. Kimagasló volt a foglalkoztatottak aránya a Romániából és a Szerbiából érkező (egyaránt 60%), a magyarországi átlagot sem érte el a Németországból (42%) és az Ausztriából (44%) áttelepülők esetén (ezekből az országokból az idősebbek érkeztek). A származási országtól független az, hogy melyik gazdasági ágban foglalkoztatták az áttelepülőket: a legtöbb áttelepülő a kereskedelem, gépjárműjavításban, illetve a feldolgozóiparban talált munkát.

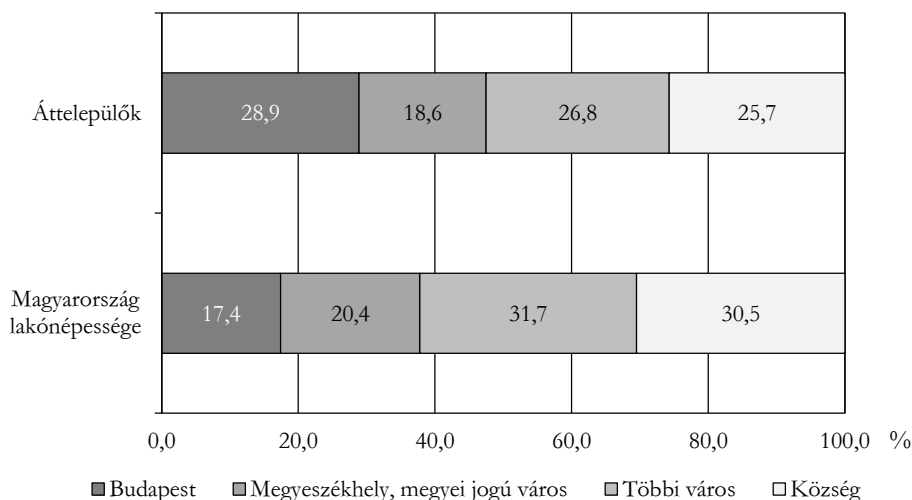
Településtípus szerint

Budapest népszerűsége kimagasló a letelepedés helyének kiválasztásában. A megyei jogú városokban élő áttelepülők aránya is közel megegyezik e városoknak az országos népességből való részesedésével. A többi város és a községek viszont már kevésbé vonzóak az áttelepülők számára (2. ábra).²

2. ábra

Magyarország lakónépességének és a szomszédos országokból és elődállamaiból 1985 óta áttelepülők megoszlása településtípus szerint, 2011

Distribution of Hungary's population and of immigrants moving between 1985 and 2011 from neighbouring countries and their predecessors by settlement type, 2011

Forrás: a 2011. évi népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés.

A származási országok között jelentősek a településtípus szerinti különbségek (5. táblázat).

² Az áttelepülők fiatalabbak, aktívabbak a magyarországi lakosságnál. Feltételezhető, hogy az összetételhatás is közrejátszik abban, hogy az összlakossághoz képest előnyben részesítik Budapestet és az urbánusabb térségeket.

5. táblázat

A szomszédos országokban és elődállamaikban született, 1985 óta Magyarországra áttelepült népesség megoszlása településtípus szerint, 2011

Distribution of immigrants born in neighbouring countries and their predecessors, moving to Hungary since 1985 by settlement types, 2011

(%)

Ország	Budapest	Megyeszékhely, megyei jogú város	Többi város	Község	Települések összesen
Románia	30,4	15,7	28,6	25,3	100,0
Ukrajna	29,3	19,7	26,8	24,2	100,0
Szerbia	22,5	37,4	22,2	17,9	100,0
Szlovákia	26,3	17,8	25,0	30,9	100,0
Németország	19,1	21,1	21,8	38,0	100,0
Ausztria	15,8	15,5	22,7	46,0	100,0
Többi ország	45,2	18,4	22,3	14,1	100,0
<i>Összesen</i>	<i>28,9</i>	<i>18,6</i>	<i>26,8</i>	<i>25,7</i>	<i>100,0</i>
<i>Magyarország</i>	<i>17,4</i>	<i>20,4</i>	<i>31,7</i>	<i>30,5</i>	<i>100,0</i>

A Romániában és az Ukrajnában született áttelepülők körében Budapestnek átlagon felüli a vonzása, hiszen relatív többségben vannak közöttük a fővárosban élők a többi településtípusban élőkhez viszonyítva. A Németországban és az Ausztriában született áttelepülők közül a legmagasabb arányban – a Nyugat-Dunántúlon, valamint a Balaton környékén – a községekben, míg a Szerbiából érkezők a megyeszékhelyeken, megyei jogú városokban – elsősorban a déli határhoz közel – éltek. Vannak továbbá olyan országokból (a volt szovjet utódállamok közül Ukrajna kivételével) áttelepültek, akiknek abszolút többsége (50%-nál magasabb hányada) Budapesten telepedett le.

Megállapítható tehát, hogy az 1985 óta áttelepült népesség urbánusabb, mint a teljes magyarországi népesség. Kincses (2014) külföldi állampolgárokra vonatkozó megállapításai – a közepes és a kisvárosok nem kínálnak vonzó letelepedési alternatívát a külföldi állampolgároknak – ha nem is minden származási ország esetében, de a tanulmányunkban vizsgált országok áttelepülőinek körében érvényesek. Ugyanakkor figyelembe kell azt is venni, hogy az általunk vizsgált áttelepült népesség területileg kevésbé koncentrált, mint a Magyarországon élő külföldi állampolgárok: az áttelepülők budapesti koncentrációja gyengébb, közepes városi koncentrációja erősebb, mint az a külföldi állampolgárok esetében.

Az áttelepülők számára a településhierarchia alsó szintje nem vonzó, szemben a magyarországi össznépességgel. Ez nincs összhangban Kincses (2015) vizsgálatával,

amely a Magyarországon élő külföldi állampolgárokra irányult (bár tény, hogy e vizsgálat módszertana eltért tanulmányunkétól).

A községek kizárólag a német nyelvterületű országokból áttelepült népesség körében relatíve népszerűek. Demográfiai mutatóik azonban jelentősen eltérnek a többi származási országból áttelepültekétől, az a legmeghatározóbb, hogy idősebbek – az innen érkezők 20%-a tartozott a 65 éves és idősebb korosztályba –, továbbá körükben alacsonyabb a magyar nemzetiségűek aránya is. Áttelepülésük mögött nem tipikus motivációk állnak, mint feltételezhetően a többi származási ország áttelepülői esetében, hanem például nyugdíjas letelepedés, olcsóbb megélhetés, rekreáció, mezőgazdasági termelés (Kapitány 2015, Illés–Kincses 2008). Szlovákiából (továbbiakban Felvidékről) áttelepülők körében szintén magasabb a községi népesség aránya, ami leginkább e népesség határ menti helyzetével, a határon átnyúló agglomerációs jelenségekkel függ össze (amelyekkel további fejezeteinkben részletesen foglalkozunk).

Régiók és határszakaszok szerint

A vizsgált népesség régiók (6. táblázat) és településtípus (5. táblázat) szerinti megoszlásának összevetése azt mutatja, hogy Budapest, illetve Közép-Magyarország nagyon népszerű, minden második áttelepülő itt élt. 15%-uk pedig Pest megyében élt, ahol arányuk magasabb bármelyik másik régióénál. E mögött, a budapesti agglomeráció vonzereje áll. A régióon belül az agglomerációt ugyanolyan mértékben választották lakóhelyül az áttelepülők, mint a régió teljes népessége (27%). Ugyanakkor Pest megye többi települése kevésbé népszerű körükben. Mindez azt is jelenti, hogy a régió összlakosságánál nagyobb arányt képviselnek a fővárosban élő áttelepülők.

6. táblázat

**A szomszédos országokban és elődállamaikban született,
1985 óta Magyarországra áttelepült népesség megoszlása régiók szerint, 2011**
Distribution of immigrants born in neighbouring countries
and their predecessors, moving to Hungary since 1985 by regions, 2011

Régió	Áttelepülők	Magyarország lakossága
Közép-Magyarország	46,2	29,7
Észak-Magyarország	5,1	12,1
Észak-Alföld	11,4	15,0
Dél-Alföld	13,4	13,1
Közép-Dunántúl	8,4	10,9
Dél-Dunántúl	6,9	9,4
Nyugat-Dunántúl	8,6	9,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

7. táblázat

A szomszédos országokban és elődállamaikban született,
1985 óta Magyarországra áttelepült népesség aránya a határ közeli térségekben*, 2011
Proportion of immigrants born in neighbouring countries and their predecessors,
moving to Hungary since 1985 by border regions, 2011

Térség	Áttelepülők	Magyarország lakossága
Keleti határ közeli	9,9	10,8
Déli határ közeli	12,5	12,7
Nyugati határ közeli	4,7	0,5
Északi határ közeli	12,2	17,5
<i>Összes határ közeli</i>	<i>39,3</i>	<i>41,5</i>

* Határ közeli térségeknek a közvetlenül az országhatárral érintkező járásokat, valamint az ezekkel szomszédos járásokat tekintettük. Egy járás csak egy határ közeli térséghez tartozott.

8. táblázat

A szomszédos országokban és elődállamaikban született, 1985 óta Magyarországra
áttelepült népesség aránya a letelepedésre választott térségekben, 2011*
Proportion of immigrants born in neighbouring countries and their predecessors,
moving to Hungary since 1985 by most preferred settling regions, 2011

Határszakasz	Magyarország lakossága	Összes áttelepülő	Románia	Szlovákia	Ukrajna	Szerbia	Németország és Ausztria	Ebből Ausztria
Kárpátaljai határszakasz (Ukrajna)	1,49	1,59	0,57	0,31	10,34	0,02	0,08	0,06
Partiumi határszakasz (Románia)	6,32	8,91	8,07	1,32	6,30	29,37	3,89	1,14
Órvidéki határszakasz (Ausztria)	4,10	3,96	2,92	18,46	1,74	2,31	9,06	28,64
Felvidéki határszakasz (Szlovákia)	9,41	6,53	5,29	40,34	4,55	2,66	6,27	13,38
Délvidéki határszakasz ^{a)}	7,77	8,35	4,74	2,06	2,50	39,78	11,83	9,14
Határszakaszok mentén összesen	25,27	22,66	18,00	45,06	21,65	45,06	25,01	41,83
Balaton térsége	2,53	3,03	1,66	1,64	1,58	1,67	16,32	10,19
Közép-Magyarország	29,65	46,20	52,20	35,18	42,72	29,78	26,45	22,52
Egyéb térségek	42,81	28,36	28,42	18,80	34,15	23,54	32,36	25,57

* A határszakasz az országhatárral érintkező járásokat jelenti. Egyes járasok több határszakaszhoz is tartoztak, ezért az egyes határszakaszok arányainak összege meghaladta a határszakaszok mentén összesen sorban szereplő arányokat.

a) Szerbiával, Horvátországgal és Szlovéniával együtt.

A Magyarországon élő külföldi állampolgárok részletes területi (települési és járási) vizsgálatai rámutattak Budapest és térségének kiemelkedő vonzerejére, valamint az állampolgárságot adó állammal szomszédos határszakaszok közelségének jelentőségére a területi koncentrációk kialakulására (Kincses 2015a). Németország esetében pedig a Balaton térségének vonzereje figyelemre méltó (Illés–Kincses 2008). E térszerkezeti elemeket ezért célszerű volt az áttelepülő népesség esetében is megvizsgálni (7. és 8. táblázat).

Az áttelepülők elsődleges preferenciáját általánosságban – és a legtöbb származási ország esetében is – Közép-Magyarország jelentette (8. táblázat). A nagyobb származási országok közül kivételt csak a Szlovákiából, a Szerbiából áttelepültek és az ausztriaiak jelentették, a kisebbek közül a horvátországiak.

Koncentráció mutatható ki még a határ menti térségekben és a Balaton térségében, de ez összességében nem markáns jelenség (7. és 8. táblázat). A fővároson kívüli koncentrációk hiánya csak az összes áttelepültre jellemző. Az áttelepülők többségét kitevő erdélyiek (Romániából áttelepültek) határ menti koncentrációja nem különösebben jelentős. Vannak ugyanakkor erősen az adott határ közelségében koncentrálódó áttelepültek, mint a felvidékiek vagy a vajdaságiak, az Ukrajnából áttelepültek (továbbiakban kárpátaljaiak), de ide sorolhatók még az ausztriaiak is. A Balaton térsége pedig a német nyelvterületről érkezetteknel népszerű (8. táblázat).

Az országhatár menti tágabb térségek közül egyedül a nyugati határ közelsége mutat jelentősebb népességkoncentrációt Magyarország lakosságával összevetve. Ugyanakkor – mint a 7. táblázat mutatja – az összes áttelepült közül szintén a nyugati határ közeli térség vonzotta a legkevesebb áttelepülőt.

Az áttelepülők járási szintű vizsgálatának eredményei

Szám, arány

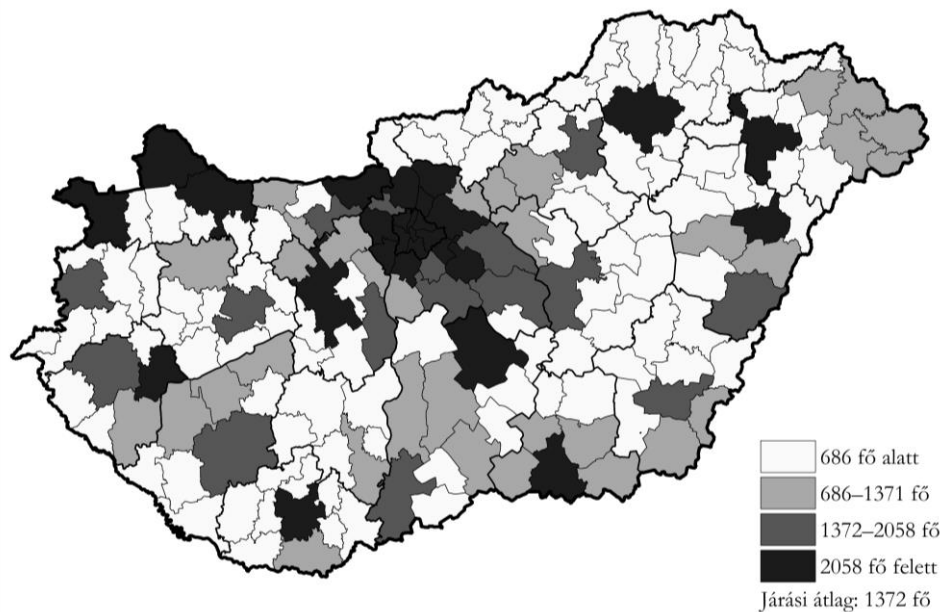
A 2011. évi népszámlálás adatai alapján a szomszédos országokból és előállamaikból becsléseink szerint közel 250 ezren érkeztek Magyarországra 1985 óta. Ez Magyarország népességének több mint 2,5%-át teszi ki. A 3. ábrán látható, hogy járásonként átlagban 1372 fő áttelepült érkezett 1985 és 2011 között. A térképen jól kirajzolódik, hogy az észak-magyarországi járásokban viszonylag kevés áttelepülő telepedett le, kivételt a nagyvárosi Miskolci járás jelentett. Az országos átlagot jelentősen meghaladó áttelepülés jellemezte a fővárost, valamint néhány, a közelében található (Szentendrei, Dunakeszi és Monori) járást. Kiemelhetjük még a Soproni, a Mosonmagyaróvári, a Győri, az Esztergomi, a Miskolci, a Nyíregyházi, a Kecskeméti, valamint a Szegedi járást is, ahová szintén 2000 fő feletti áttelepülő érkezett.

Sok határ menti járásban magas volt az áttelepülők száma, a Horvátországgal határos déli, valamint a Kelet-Szlovákiával határos északkeleti járások kivételével, ahol 300 fő alatti volt az áttelepülők száma.

3. ábra

Az 1985 óta a szomszédos országokból és elődállamaikból áttelepülők száma
járásonként, 2011

The number of immigrants moving from neighbouring countries
and their predecessors since 1985, by districts, 2011

Forrás: a 2011. évi népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés.

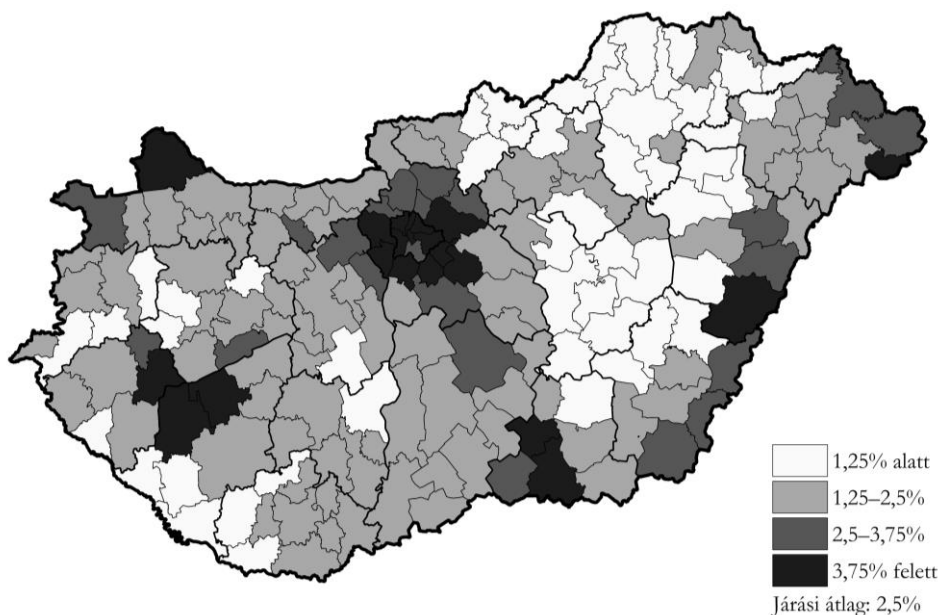
Az abszolút számok mellett érdemes megvizsgálni az áttelepült népesség járásonkénti arányait is (4. ábra). A vizsgált népesség legnagyobb hányada Pest megyében, ezen belül Budapesten és agglomerációjában, a keleti határ mentén, valamint a Balaton környékén van jelen. A járási átlagot jelentősen meghaladja arányuk ezen kívül a Mosonmagyaróvári, valamint a déli határ mentén a Szegedi, a Kisteleki és a Mórahalmi járásban is. Jól látható egy „fehér folt” is a térképen, miszerint Észak-Magyarország, valamint Észak-Alföld nem határ menti járásaiiban 1,25% alatti a vizsgált népesség aránya.

Összességében megállapítható, hogy a bevándorlók az ország egész területén a nagyvárosias járásokat részesítették előnyben, ezen túlmenően még a növekedés tengelyei (Győr–Budapest–Kecskemét–Szeged) bizonyultak átlagon felül vonzó letelepedési célterületnek, továbbá említhetők még a Balaton térsége és egyes nyugati, északnyugati határ menti járások. Az áttelepülők elkerülték a gazdaságilag elmaradottabb észak-magyarországi, alföldi és dél-dunántúli járásokat, egyes keleti és északkeleti határ menti járások kivételével, ahol nem túl erős sűrűsödés figyelhető meg.

4. ábra

Az 1985 óta és 2011 között a szomszédos országokból és elődállamaikból áttelepülők aránya a járások népességén belül, 2011

Proportion of immigrants, moving from neighbouring countries and their predecessors between 1985 and 2011, to total population of districts, 2011

Forrás: a 2011. évi népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés.

Mindez összhangban áll azzal az általános tétellel, hogy nemzetközi vándorlásban jelentős vonzerőt képviselnek a nagyvárosok (Tóth 2013, Rédei 2007), amely vonzerő egyébként a hazai nagyvárosok esetében is kimutatható a Magyarországon élő külföldi állampolgárok elhelyezkedésében (Kincses 2015a), valamint a Magyarországon élő külföldi állampolgárok lakóhely-választásában is megfigyelhető, azaz a gazdaságilag fejlettebb térségek felé orientálódnak (Kincses 2015a).

Származási országok szerint

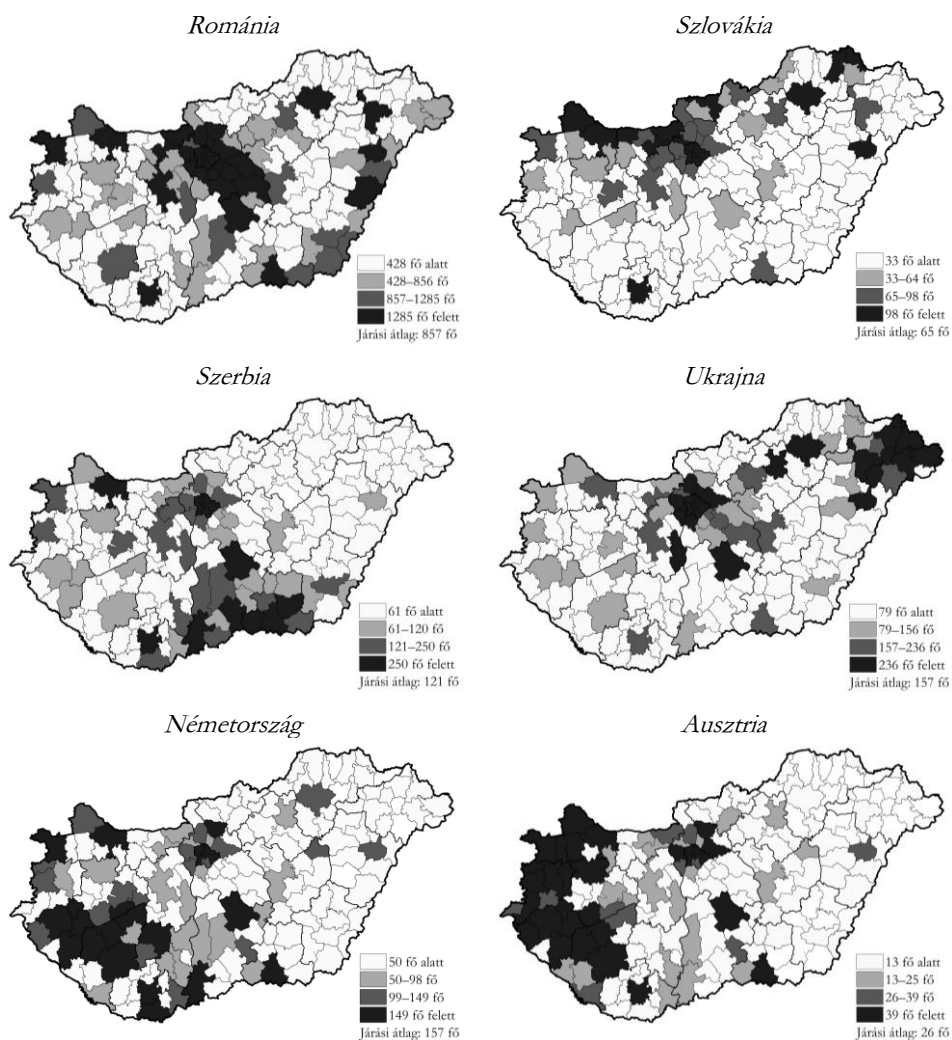
A vizsgálatba bevont áttelepülő népesség több mint 62%-a (156 ezer fő) Romániából (feltételezhetően Erdélyből) érkezett, ezért nem meglepő, hogy a számukat bemutató 5. ábra első térképének mintázata nagy hasonlóságot mutat a 3. ábráéval. A keleti szomszédunkból érkező népesség egyértelműen Budapestet és Pest megyét részesítette előnyben, a járások többségében az átlag (857 fő) felett van a számuk. A korábbi megfigyeléshez hasonlóan a Romániából áttelepülők esetében nem jelentkezik olyan mértékben a határ menti letelepedés, mint a többi szomszédos országból érkező esetében. Az 1985 és 2011 között Romániából érkezettek népes csoportot képeznek, amelynek

tagjai érthetően sokkal több helyre eljuthattak, szemben a többi vizsgált ország számottevően kisebb létszámú áttelepülő csoportjaival. Természetesen a román határ menti járásokban sok esetben országos átlag feletti arányban vannak jelen, de a román–magyar határtól távolabb található járásokban, mint a Győri, a Mosonmagyaróvári vagy a Soproni is viszonylag sok Romániából érkező telepedett le.

5. ábra

1985 óta Romániából, Szlovákiából, Szerbiából, Ukrajnából, Németországból és Ausztriából áttelepülők száma járásonként, 2011

The number of immigrants moving from Romania, Slovakia, Ukraine, Serbia, Germany and Austria between 1985 and 2011, by districts, 2011

Forrás: a 2011. évi népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés.

A Felvidékről áttelepülők – az Erdélyből érkezőkkel ellentétben – egyértelműen a szlovák–magyar határ menti járásokat választották. A főváros és Közép-Magyarország a Felvidékről érkezők esetében szintén fontos célterület, emellett a Dunántúl határ menti járásai és kisebb részben az észak-magyarországi határ menti járások is. Ettől délebbre viszont hiányzik ez a népesség, néhány nagyvárosi járás (Pécsi, Szegedi, Nyíregyházi, Debreceni) kivételével.

A Szerbiából (alapvetően a Vajdaságból) történő áttelepülés esetén a területi koncentráció a szerb és a horvát határral szomszédos, illetve annak közelében fekvő járásokban figyelhető meg (köztük nagyobb városok járásában: Szeged, Pécs, Baja). A 1985 és 2011 között Szerbiából érkezett több mint 22 ezer áttelepülő e járásokon kívül csak Közép-Magyarországon, néhány dunántúli nagyvárosi járásban, valamint Kecskeméten és Békéscsabán telepedett le nagyobb számban. A 1985 és 2011 között Románia után Ukrajnából érkezett a legtöbb áttelepülő hazánkba, több mint 28 ezer fő (alapvetően Kárpátaljáról). Az Ukrajnából érkező áttelepülés egyik népességkoncentrációját képezik az ukrán határ menti és ahhoz közeli (a Záhonyi, a Kisvárdai, a Vásárosnaményi, a Mátészalkai és a Fehérgyarmati) járások. Ezen kívül jelentős még Közép-Magyarország koncentrációja, átlagon felüli a nagyobb városokban szinte országszerte, különösen az ország keleti felén.

A Németországból érkezett 18 ezer áttelepülő egyértelműen a dunántúli járásokat részesítette előnyben, több kis- és középvárosi járásban élénk a jelenlétük, ami a rekreációs célú áttelepülés ismeretében nem véletlen. Az országos átlagot jelentősen meghaladó számban telepedtek le a Balaton-parti járásokban, illetve az ezekkel szomszédos járásokban (például a Kaposvári, a Zalaegerszegi és a Nagykanizsai járásban). Ezen túl még koncentrálnak a Dombóvári, a Tamási, a Siklósi, a Mohácsi és a szomszédos Bajai járásban is. Szintén kiemelkedőek Közép-Magyarország egyes járásai, valamint az országban néhány nagyvárosi járás (Szegedi, Kecskeméti, Győri, Soproni, Pécsi, Miskolci). E népesség egyes dunántúli tömörülései – nagyvárosi, kisvárosi járások, határ menti vagy a határtól távolabbi, a Balaton térségében lévő vagy azon kívüli – magukban foglalják a sváb és más német nyelvterületű magyarországi népesség egykori és jelenkori településterületét is. (Különösen Pécs, Siklós, Mohács, Tamási, Dombóvár, Veszprém, Tapolca, Kőszeg, Szombathely, Sopron, Mosonmagyaróvár, Győr említhető és a Bajai járás.) A németországi német nemzetiségűek utóbbi járásokba való letelepedése mögött a felmenők korábbi magyarországi településterületére való teljes vagy részleges visszatérés szándéka is állhat. Elképzelhető, hogy a visszatérés szándékától függetlenül vonzzák a németországi német nemzetiségű letelepülőket e járások sváb vagy más német nemzetiségű lakosságának jelenleg is magas aránya. (Utóbbi jelenség vizsgálata meghaladja tanulmányunk kereteit.)

Az Ausztriából áttelepültek területi eloszlása hasonló a Németországból érkezőkéhez, de annál jóval koncentráltabb. A kis- és középvárosi járások szintén jellemző célterületük, ami a rekreációs és a mezőgazdasági tevékenység végzésének

céljával történő áttelepülési motivációk ismeretében nem meglepő. A balatoni, a közép-magyarországi és egyes nagyvárosi járások szerte az országban fontos tömörülésük. A nyugati szomszédunktól érkező áttelepülők azonban határozottan a nyugati határral szomszédos járásokba, illetve az azokkal szomszédos járásokba koncentrálódnak.

Összességében megállapítható, hogy a járási mintázat jelen tanulmány nagytérségi vizsgálati eredményeit igazolta vissza. A teljes áttelepülő népesség mintázatát az erdélyi (Romániából érkező) áttelepülők határozzák meg, akik alapvetően Budapestre és környékére tömörülnek, továbbá a nagyobb városi központokba, a keleti határ menti sűrűsödésük nem jelentős. A többi származási helyről érkezők viszont alapvetően a szülőföldjükhöz közeli térségeket részesítik előnyben, de emellett Közép-Magyarország esetükben is meghatározó. A határ menti áttelepülés nagyobb arányban a Felvidékről és a Vajdaságból érkezők körében figyelhető meg. A nagyobb térségekre kiterjedő tömörülés pedig a legélesebben az ausztriai áttelepülők településterülete esetében rajzolódik ki, a Nyugat-Dunántúlon. A Balaton térségét a német nyelvterületű származási térségekből érkezők részesítik előnyben.

Érdeemes összevetni az eredményeket a külföldi állampolgárok állampolgárság országa szerinti területi jellemzőivel (Kincses 2015a). A szomszédos országok állampolgárainak területi mintázata egyrészt az áttelepülőkéhez hasonlít. Másrészt a külföldi állampolgárok jelentősebbnek tűnő koncentrációi rajzolódik ki a határok mentén, különösen az ukrán, a szerb és az osztrák állampolgárok esetében (jelen és a hivatkozott tanulmány eredményei pontosan nem vethetők össze egymással, az arányok eltérő kategorizálása miatt).

A célterületek időbeli változása

Kutatásunk kiterjedt néhány demográfiai és társadalmi mutató területi elemzésére is, így az áttelepülés időpontjának³ vizsgálatára is. A már említett módszertani korlátok miatt e vizsgálatok a teljes áttelepülő népességre irányultak. Ezért csak következtethetünk arra, hogy milyen szerepük lehet e területi mintázatok kialakításában az egyes származási országokból érkező csoportoknak.

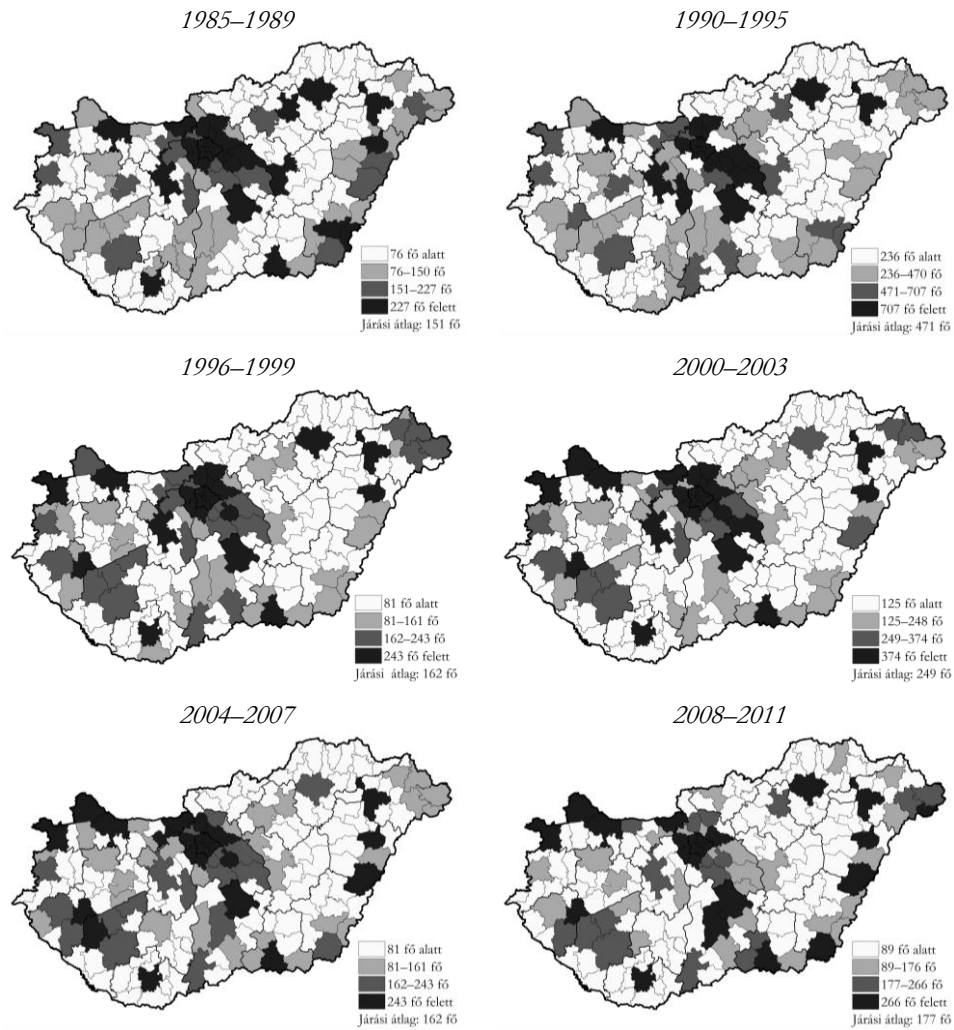
A 6. ábra és a 9–10. táblázat bemutatják, hogy 1985 és 2011 között Magyarország mely térségeibe érkeztek az áttelepülők a legnagyobb arányban. A hat eltérő hosszúságú időszak az egyes vándorlási tényezőkhöz igazodik: közvetlenül a rendszerváltás előtti (1985–1989) és az azt követő időszak (1990–1995), a gazdasági növekedés időszaka (1996–1999), az EU-csatlakozás előtti (2000–2003) és az azt követő időszak (2004–2007), valamint a gazdasági válság kirobbanásától a legutóbbi népszámlálás időpontjáig tartó időszak (2008–2011).

³ A kérdés szövege így hangzott: „Mikor tért vissza, vagy mikor költözött ténylegesen Magyarországra?”

6. ábra

A szomszédos országokból és elődállamaikból az egyes időszakokban érkezett áttelepülők száma járásonként

The number of immigrants moving from neighbouring countries and their predecessors in selected periods by district

Forrás: a 2011. évi népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés.

9. táblázat

Az áttelepülő népesség aránya régiók, határszakaszok és kiemelt térségek szerint
 Proportion of immigrants by regions, borderline and priority areas

(%)

Megnevezés	1985– 1989	1990– 1995	1996– 1999	2000– 2003	2004– 2007	2008– 2011	Összesen
Határszakaszok és kiemelt térségek szerint							
Kárpátaljai határszakasz	1,2	1,4	2,5	2,0	1,4	1,3	1,6
Partiumi határszakasz	8,0	8,7	9,1	7,6	8,5	12,2	8,9
Órvidéki határszakasz	2,5	2,7	3,6	3,8	5,0	8,2	4,0
Felvidéki határszakasz	5,8	5,3	5,2	5,8	7,2	12,0	6,5
Délvidéki határszakasz	5,3	9,5	9,6	7,0	8,2	8,7	8,4
Határszakaszok mentén összesen	19,2	21,3	23,1	20,7	23,4	31,0	22,7
Balaton térsége	2,2	2,3	3,7	3,3	4,5	3,3	3,0
Közép-Magyarország	45,9	47,2	46,1	49,3	46,3	39,5	46,2
Egyéb térségek összesen	33,1	29,5	27,3	27,0	26,1	26,3	28,4
Régiók szerint							
Budapest	25,9	27,8	28,9	31,3	31,1	28,8	28,9
Közép-Magyarország (Budapest nélkül)	20,0	19,4	17,2	18,0	15,2	10,7	17,3
Észak-Magyarország	6,8	5,3	4,5	4,6	4,6	4,9	5,1
Észak-Alföld	14,2	10,7	11,9	11,6	9,8	11,9	11,4
Dél-Alföld	11,0	14,6	13,7	10,9	12,5	16,3	13,4
Közép-Dunántúl	9,0	8,7	8,2	8,7	8,4	6,6	8,4
Dél-Dunántúl	7,0	7,0	6,6	6,1	7,7	6,9	6,9
Nyugat-Dunántúl	6,1	6,5	9,0	8,9	10,7	13,7	8,6

10. táblázat

Az áttelepülő népesség megoszlása a származási ország és az érkezés ideje szerint
Proportion of immigrants by country of origin and time of arrival, %

Ország	1985–	1990–	1996–	2000–	2004–	2008–	1985–	Összesen, fő
	1989	1995	1999	2003	2007	2011	2011	
Országokénti megoszlás								
Románia	78	70	50	64	54	45	62	155 955
Szlovákia	3	1	3	3	8	15	4	10 641
Ukrajna	10	10	18	15	10	9	11	28 587
Szerbia	1	12	12	6	8	9	9	22 125
Németország	4	3	8	8	13	14	7	18 060
Ausztria	0	1	3	2	4	3	2	4 695
Többi ország	4	3	6	2	4	6	4	9 625
Összesen, fő	27 493	85 727	29 422	45 255	29 509	32 282	249 688 ^{a)}	249 688
Az érkezés ideje szerinti megoszlás								
Románia	13,8	38,7	9,4	18,6	10,1	9,3	100,0	155 955
Szlovákia	6,7	8,4	8,1	11,7	21,1	44,0	100,0	10 641
Ukrajna	9,5	29,2	18,0	23,0	10,5	9,9	100,0	28 587
Szerbia	1,7	45,6	16,6	13,2	10,5	12,4	100,0	22 125
Németország	6,0	14,6	13,3	19,6	21,2	25,3	100,0	18 060
Ausztria	1,8	10,7	19,1	22,0	24,9	21,4	100,0	4 695
Többi ország	10,4	30,1	17,8	10,3	12,0	19,5	100,0	9 625
Összesen	11,0	34,3	11,8	18,1	11,8	12,9	100,0	249 688
Összesen, fő	27 493	85 727	29 422	45 255	29 509	32 282	249 688 ^{a)}	

^{a)} 65 fő pontos költözési évét nem ismerjük, csak azt, hogy 1985 után költözött Magyarországra, így a táblázat összesen ennyivel kevesebb a vizsgált sokaság 249 753 fős létszámánál.

A vizsgált népesség áttelepülési csúcsidezőszaka egyértelműen az 1990 és 1995 közötti időszakra tehető, ugyanis az összes 1985 óta érkezők 34,3%-a ebben az időszakban telepedett le Magyarországon (10. táblázat). Kiemelkedik a 2000 és 2003 közötti időszak is, de az ezt követő időszakokban már viszonylag egyenletesen oszlanak el az áttelepülők.

Túlnyomó többségben az Erdélyből áttelepültek pontosan követik az összes áttelepülő tendenciáját. Hasonló időbeli eloszlás figyelhető meg a Kárpátaljáról áttelepültek esetében is, bár arányuk és számuk az említett két csúcsidezőszak között is viszonylag magas maradt. 1985 és 2011 között a Magyarországnál gazdaságilag jóval

fejletlenebb Románia és Ukrajna polgárait feltételezhetően a határok átjárhatóbbá válása (1990-es évek elején) és hazánk közeledő uniós csatlakozása motiválta, a sok egyéb áttelepülési szemponton túl. Az erdélyi áttelepülők esetében biztosan szerepet játszott a 1990-es évek eleji fenyegetettség is (marosvásárhelyi események). (Gödri [2004] is alapvetően gazdasági és azt kiegészítő, a magyarság megéléséhez és az anyanyelvhez köthető motivációkat azonosított az Erdélyből történő elvándorlás hátterében.) A Vajdaságból áttelepülők csúcsideje a 1990-es évek két időszaka volt, amelyek a délszláv válság menekülthullámaihoz és a származási ország gazdasági válságához köthető. A Felvidékről áttelepülők száma szinte folyamatos emelkedést mutat egyik időszaktól a másikra, két nagyobb kiugrás figyelhető meg. A felvidékiek 44%-a 2008-at követően érkezett, és majdnem kétharmaduk az uniós csatlakozást követően. A folyamatok hátterében álló jelenségekkel, köztük a határon átnyúló agglomerációs folyamatokkal tanulmányunk későbbi fejezetében foglalkozunk. Az Ausztriából és a Németországból áttelepülők 1990 után jelentek meg nagyobb számban, jelentősebb áttelepülés az ausztriaiak esetében a 1990-es évek második felétől, a németországiak esetében a 2000-es évek elejétől figyelhető meg, és azóta többé-kevésbé állandónak tekinthető, kizárólag Németország esetében tapasztalható 2008-tól jelentősebb növekedés. A német nyelvterületű országok – többségében nem magyar – áttelepülők között, a fő motivációik ismeretében (mezőgazdálkodás folytatása és rekreáció), a rendszerváltást követően egyre átjárhatóbb határok és egyre jobban megismerhető magyarországi üzleti és jogszabályi környezet támogathatta az áttelepülést az idő előrehaladásával.

Összességben úgy tűnik, hogy a területi mintázat nem mutat jelentős időbeli változásokat (6. ábra és 9–10. táblázat), mindössze néhány területi arány módosult.

Budapest és Közép-Magyarország végig népszerű célpont volt (9. táblázat), de az 1980-as években még kevésbé volt erős a koncentrációjuk, a későbbihez képest, 2008-tól azonban visszaesett. Pest megye vonzereje fokozatosan csökkent. 2008-at követően fele akkora relatív vonzerőt tudott felmutatni, mint 1986 és 1989 között. Ezzel szemben Budapesté az 1990-es évektől állandónak tekinthető. Az áttelepülőket a fővárosi munkahelyek vonzzák, és ezért vagy Budapesten vagy az agglomerációban választanak lakóhelyet. Az agglomerációs települések pozícióvesztése egyrészt ahhoz köthető, hogy az agglomerációs lakóhelyválasztás a budapestihez képest vesztett a népszerűségéből az ezredforduló óta (Bálint–Gödri 2015), továbbá ez a folyamat nemcsak a teljes népesség körében, hanem az áttelepülő népesség esetében is megfigyelhető. Másrészt az agglomeráción kívüli Pest megyei települések nem taroznak a gazdasági növekedés színterébe (lásd Áldorfai [2016] eredményeit a 2007–2013 időszakról), ezért növekvő vonzerőt sem jelenthetnek az áttelepülők számára.

Régiós szinten a legfontosabb változás, hogy az áttelepülő népesség településtípus szerinti eloszlása a 2008 és 2011 közötti időszakra egyenletesebbé vált a kezdeti időszakokénál. Ez a változás fokozatosan ment végbe. Kezdetekben Észak-Alföld fejtett ki jelentősebb vonzerőt Budapesthez és Pest megyéhez képest. E régió vonz-

ereje aztán csökkenni kezdett, de a legutóbbi időszakban megint jelentősen növekedett. Pest megye koncentrációja az idő előrehaladtával jelentősen csökkent. Kisebb mértékű mérséklődést, illetve stagnálást mutatott Észak-Magyarország, Dél-Dunántúl és Közép-Dunántúl. Dél-Alföld vonzereje, ha nem is jelentősen, de ingadozott, és összességében nőtt. Jelentősen növekedett a Nyugat-Dunántúl koncentrációja. A régiós szint változásai mögött a vándorlás regionális szint alatti kiemelt célterületek közötti eltolódása húzódik meg. Érdemes ezért járási felbontásban is megvizsgálni a területi változásokat.

Budapesthez hasonlóan a legtöbb nagyvárosi járás népszerűsége töretlen (6. ábra). Mindez arra utal, hogy az áttelepülés során a növekedés színtereit részesítik előnyben. A Dunától keletre Kecskemét, Miskolc, Debrecen, Nyíregyháza és Szeged esetében igaz ez, a többi megyeszékhely és megyei jogú város a 2000-es években már veszített vonzerejéből. Ez összefügg a magyarországi gazdasági fejlődés területi dinamikájával is. A Dunántúlon Szombathely, Sopron, Győr, Pécs, Székesfehérvár és Kaposvár nagyvárosi járásai nagy vonzerőt képviseltek, továbbá Tatabánya is 2008-ig. Veszprém viszont csak a 2000-es évekig mutatott átlagon felüli vonzerőt, míg Zalaegerszeg és Nagykanizsa (változó felállásban) épp a 2000-es évektől (utóbbi két esetben kevésbé a nagyvárosi jelleg, mint inkább a nyugati határszél és a Balaton közelsége játszhatott meghatározó szerepet).

A nagyobb járásokban összefüggő mintázatok is kirajzolódnak (6. ábra). Minden időszakban népszerű célterület volt Északnyugat-Dunántúl (különösen Sopron, Győr, Szombathely és a Mosonmagyaróvári járás), valamint Közép-Magyarország szomszédságában Komárom-Esztergom megye központi régióhoz közeli része. E gazdaságilag fejlettebb térségek mellett érdekes még, hogy a 1990-es évektől megjelent egy gyengébb és térben is kevésbé koncentrált közép-dunántúli tömörülés, alapvetően a Balaton térségéhez köthetően (6. ábra és 9. táblázat). A Balaton térség vonzerejének csúcsidezőszaka az uniós csatlakozás utáni hároméves időszakhoz köthető. A térség népszerűsége jórészt a német nyelvterületű országokból áttelepülőknek köszönhető. Nógrád megye és a Dunától keletre fekvő országrészek kis- és középvárosi és nem határhoz közeli járásai egyik vizsgált időszakban sem voltak népszerű célterületek, az áttelepülés szempontjából fehér foltokat alkottak.

Az előbbieken túlmenően minden határszakasz mutat még némi koncentrációt. A határszakaszok vonzereje összességében nem sokat változott egészen 2008–2011-ig, amikor is jelentősen növekedett. Mindez összefüggésben állhat a határon átnyúló agglomerációs jelenségek elterjedésével (ezzel külön fejezetben foglalkozunk).

1985 és 1989 között a partiumi határszakaszhoz közeli térségek voltak relatíve népszerűek. Feltételezhető, hogy az akkori áttelepülők döntő többségét adó erdélyiek körében relatíve ez volt a népszerűbb. Ennek népszerűsége 2008 és 2011 között ismét növekedett, ami szintén az Erdélyből érkezőknek köszönhető. Az utóbbi emelkedés hátterében ugyancsak határon átnyúló agglomerációs jelenségek is állhatnak.

A kárpátaljai határszakasz vonzereje az 1996 és 2003 közötti csúcsideőszakot leszámítva nem változott lényegesen 2011-ig. A délvidéki határszakaszba való áttelepülés 1990-től, a délszláv válság kirobbanásától szinte egyenletes. A tendencia a válsághelyzetek enyhülésével, 2000 és 2003 közötti időszakban mérséklődött, de ekkor sem abszolút mértékben.

A felvidéki határszakasz népszerűsége folyamatos volt, 2004 és 2011 között nagyobb mértékben növekedett. Vélhetően ennek háttérében is állhatnak határon átnyúló agglomerációs jelenségek, amelyek északi szomszédunk Romániát megelőző uniós tagságával már hamarabb teret nyerhettek, mint a partiumi határszakasz esetében, de e tendenciák az országok gazdasági fejlődésének eltérő ütemével is összefügghetnek. Figyelemre méltó, hogy az e határszakasz felől történő bevándorlás szinte végig kizárólag a határ dunántúli szakaszára irányult.

Az őrvidéki határszakasz települési koncentrációjának az 1990-es évek második felében elért szintje 2011-ig állandó maradt. Megfigyelhető ugyan egy kiugró növekedés 2008 és 2011 között, de az adatok szerint ez a felvidéki és az őrvidéki határszakaszba egyaránt beszámítható Mosonmagyaróvári járás növekedésének köszönhető, ami a már említett felvidéki határszakaszon átnyúló agglomerációs jelenségekből fakad. Ugyanakkor ez a határszakasz összességében sokkal kisebb koncentrációt jelenít meg (a letelepülők kisebb abszolút számaival), mint a többi határszakasz. A Balaton térség a nyugati határszakaszhoz hasonló tendenciákat mutat. A korábban említetteknek megfelelően e jelenség mögött feltételezhetően az osztrák és a német, jellemzően mezőgazdasági és rekreációs céllal érkező áttelepülők lakóhelyválasztása áll.

Összességében megállapítható, hogy az áttelepülések időben változó térbeli mintázatában nem voltak ugyan látványos változások, de abban a geopolitikai folyamatokat leképező hangsúlyeltolódások kimutathatóak. Az 1980-as években az erdélyi magyarság üldöztetései és a mélypontra jutó romániai életkörülmények miatt útnak indulók jelentős koncentrációt alakítottak ki az ország keleti részében és Budapest környékén. Az 1990-es évek délszláv válságai okozta menekülthullám az ország déli részén talált otthonra. Ekkortól a gazdasági és más okokból útnak induló erdélyi magyarok szinte mindenhol letelepedtek az országban, de a nagyobb gazdasági lehetőséget kínáló helyszínek nagyobb vonzerőt jelentettek számukra. Így növekedett a nyugati országrész népszerűsége is a körükben. A felvidékiek jellemző letelepedési időszaka a 2000-es évek derekától kezdődött, és ők is döntően a nyugati és azon belül is az országhatárhoz közeli térségek áttelepült népességét növelték. A kárpátaljaiak ukrán határhoz közeli és fővárosi tömörülései a 1990-es évek második felétől formálódtak élénkebben. A többi származási országból áttelepült népességgel összevetve valószínűsíthető, hogy körükben a 2014-ben kezdődő ukrán konfliktushelyzet óta erősödött az átáramlás és az áttelepült népesség határ menti koncentrációja. A német nyelvterületről a 1990-es évek második felétől megjelenő beáramlás szintén elsősorban a nyugati országrészek áttelepülő népességét növelte, és e népesség átlagon felüli valószínűséggel telepedett le a falvakban is. A térség országainak az Euró-

pai Unióhoz és a Schengeni Övezethez való csatlakozási időpontjai lendületet adtak az északnyugati, az északi, majd a keleti országhatár mentén, a határon átnyúló agglomerációs folyamatok kibontakozásához, 2004-től és erőteljesebben 2008-tól.

Az áttelepülők legmagasabb iskolai végzettsége

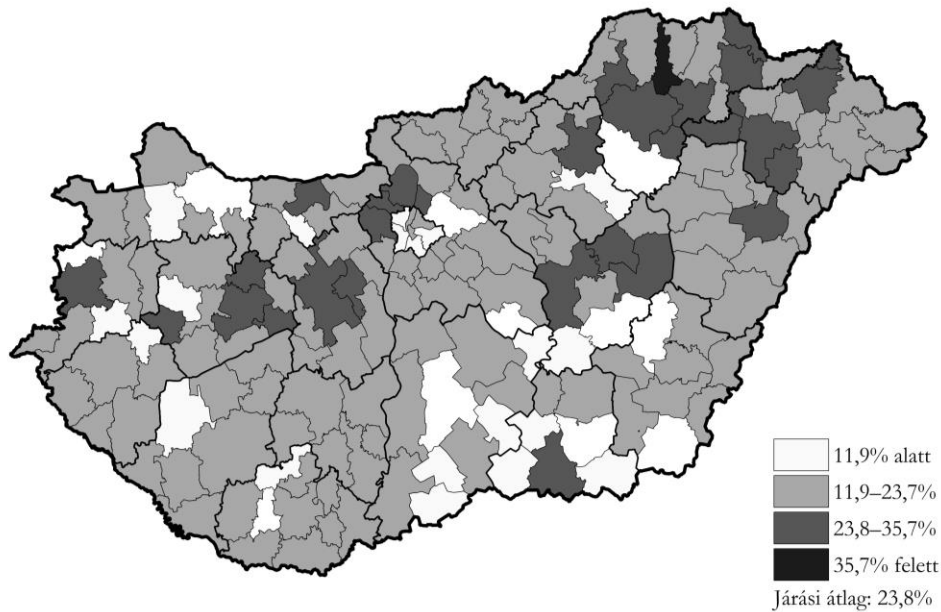
A szomszédos országokból és elődállamaikból 1985 óta áttelepült legalább 25 évesnél idősebb népességben belül 28% a felsőfokú végzettségűek aránya, amely jelentősen meghaladja a magyarországi népesség 19%-os arányát. A származási országok szerint vizsgálva megállapítható, hogy a Szlovákiából (42%), az Ukrajnából (37%) és a Szerbiából (35%) érkező népességben magas a felsőfokú végzettségűek aránya, míg a Romániából érkezők körében alacsonyabb (24%). A Németországból (27%) és az Ausztriából (20%) érkezők között is alacsonyabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, mint a teljes áttelepülő népességben, de még így is meghaladja a magyarországi átlagot. Az áttelepülő népesség a származási országok hasonló korcsoportjánál, illetve a származási országokban élő magyar közösségek átlagánál is jóval képzetesebb (Papp 2012), Németország és Ausztria esetében is igaz ez az országok teljes lakosságának korcsoportjára nézve (Ladányi 2002).

A felsőfokú végzettségűek legmagasabb arányai a szomszédos országok egyes elődállamaiból áttelepülők körében mérhetők (balti országok és Oroszország 60% feletti átlagai). Az innen érkezők többsége nem magyar. A jelenleg nem uniós és hazánkkal nem szomszédos volt szovjet tagállamokból Magyarország felé történő vándorlás jellemzői a többi EU-tagállamba irányuló folyamatokkal megegyeznek: az időben változó adminisztratív akadályok azt nagyban befolyásolják és összességben nehezítik (Faludi 2014). Az akadályokat az értelmiségiek, a tanulók könnyebben leküzdhetik, és a családi kapcsolatok által generált vándorlások is inkább értelmiségi családokat érinthetnek.

A felsőfokú végzettségűek aránya az áttelepülő népességben belül viszonylag magas Észak-Magyarország járásában (különösen a Miskolci, Szerencsi, Szikszói, Kazincbarcikai és Sátoraljaújhelyi járásokban), valamint az Alföld egyes járásában (7. ábra). Budapesten és az agglomeráció több járásában is átlag feletti a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a vizsgált népességben belül, továbbá közép-dunántúli járások esetében mutatható ki magasabb arány. A sokszínű térképen egyrészt kirajzolódnak az egyes felsőoktatási és ipari központok, a népesség képzetesebb tagjai számára ezek vonzó célterületek. Másrészt a gazdaságilag-társadalmilag kevésbé fejlett térségek is megjelennek (ennek vélhető okait később fejtjük ki).

A Magyarországon élő külföldi állampolgárok iskolai végzettség szerinti területi eloszlása az áttelepült népességhez viszonyítva hasonló eredményeket hozott (Gödri 2011). E népességben is magasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, mint a teljes magyarországi népességben, és Közép-Magyarországon a legmagasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkező külföldi állampolgárok aránya. Észak-Magyarország koncentrációja is kimutatható (a férfiak esetében), de ebben az esetben még jelentős a nyugat-dunántúli koncentráció is (a nők esetében).

7. ábra

A 25 éves és idősebb felsőfokú végzettségűek aránya a szomszédos országokból és előd-
államaikból 1985 óta áttelepülő össznépességben belül, 2011Proportion of immigrants aged 25 and over with higher education moving from
neighbouring countries and their predecessors since 1985 within total population, 2011

Forrás: a 2011. évi népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés.

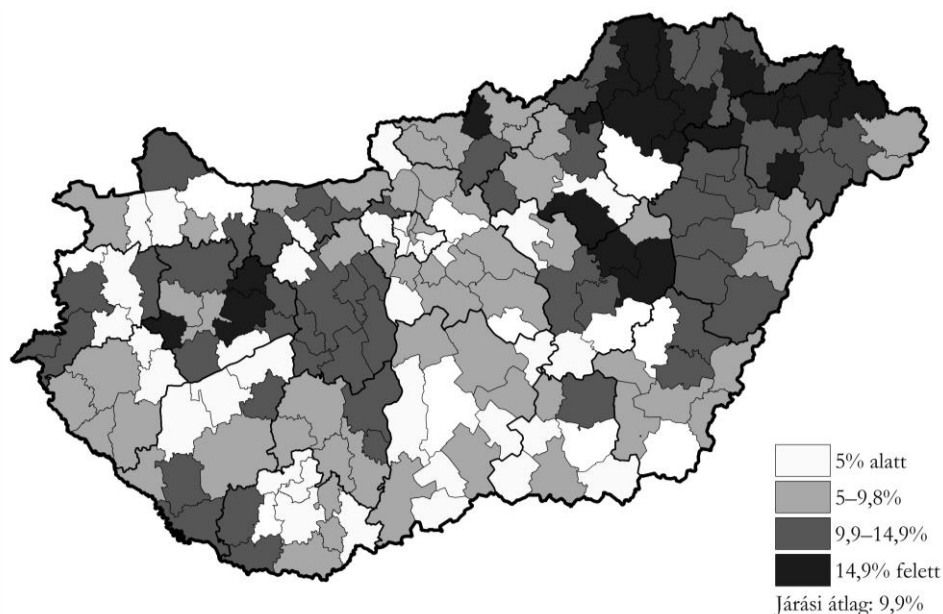
Az előzőeknél több új következtetés levonására ad lehetőséget annak felismerése, hogy az áttelepülő népesség az egyes járásokban mennyivel képzetesebb az adott járás összlakosságánál (8. ábra). Ez esetben Budapest és Közép-Magyarország járásainak arányai nem kimagaslóak. Annál inkább Észak-Magyarország és Közép-Dunántúl számos járásáé. Még érdekesebb, hogy az említett régiókban, de azokon kívül is, kiemelkedő vagy átlagon felüli aránnyal rendelkezik számos gazdaságilag kevésbé fejlett járás. A magasabb iskolai végzettségből adódó előnyök szinte mindegyike olyan járáshoz köthető, amely leghátrányosabb helyzetű járás vagy a járások fejlettségi rangsorának alsó harmadában foglal helyet (Korm., 2015), illetve ahol a 2000-es években kimagasló népességsökkenés volt (Endródi–Horváth 2016). Kivételt két nagyvárosi (Miskolc, Veszprém) és két kisvárosi járás képez (Zirci és Tiszaújvárosi). Feltételezhető, hogy a jelenség mögött „szívóhatás” áll, de ennek igazolása további vizsgálatokat igényelne. A térség kis létszámú és fogyatkozó értelmisége nem tudja betölteni a magasabb végzettséget igénylő munkaköröket, és ezek betöltésének lehetősége országosan sem indít el vándorlási folyamatokat. Ezek az állások ugyanakkor relatíve vonzó lehetőséget jelentenek a külföldi áttelepülők számára. E járások nem

vándorlási célterületek, itt az alacsonyabb ingatlanárak miatt könnyebb egzisztenciát teremteni, ami szintén vonzó lehet a feltételezhetően tudatosabb áttelepülési stratégiát folytató értelmiségiek körében.

8. ábra

A 25 éves és idősebb szomszédos országokból és elődállamaikból 1985 óta áttelepülő felsőfokú végzettségűek arányának többlete a járások teljes népességén belüli megfelelő arányhoz képest, 2011

Surplus of immigrants aged 25 and over with higher education moving from neighbouring countries and their predecessors since 1985 as compared to district total population, 2011

Forrás: a 2011. évi népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés.

A számottevő iskolai végzettségbeli előnnyel bíró áttelepülő lakosság képzettsége abszolút mértékben is jelentős (7. és 8. ábra összevetése). Mindez arra utal, hogy az áttelepülők legmagasabb iskolai végzettsége nem feltétlen igazodik a járás lakosságáéhoz. A kevésbé fejlett térségekben tehát gyakran nemcsak a térségek – rendszerint alacsony – legmagasabb iskolai végzettségéhez képest magas az áttelepülők képzettsége, hanem abszolút mértékben is kiemelkedő.

Tulajdonképpen ez az egyetlen arra utaló eredmény, hogy a gazdaságilag kevésbé fejlett magyarországi járásokban tapasztalható népességfogyás és elvándorlás egyfajta szívóhatást is jelenthet az áttelepülés területi orientálásában, még ha általánosságban a területi mintázatot a növekedés színtereinek vonzereje határozza is meg. Különösen annak ismeretében érdekes az áttelepülők legmagasabb iskolai végzettségének

relatív kedvező pozíciója számos hátrányos helyzetű térségben, hogy a Magyarországon élő külföldi állampolgárok foglalkoztatottsági és munkanélküliségi arányai a rosszabb gazdasági helyzetben lévő térségekben e térségek teljes lakosságáéhoz hasonlóan alakulnak (Kincses 2015a), vagy akár azt meghaladó mértékűek is lehetnek (Gödri 2011). (Nem áll rendelkezésre információ arról, hogy az e térségekbe áttelepülő relatíve magasabb iskolai végzettségűek valójában milyen munkaköröket töltenek be és gazdaságilag aktívak-e.)

A határ menti áttelepülés mintázata, Magyarországra átnyúló városi agglomerációk

A határszakaszok mentén tapasztalható áttelepülési folyamatok a legtöbb esetben a nemzetközi migráció rövid földrajzi távolságban tapasztalható folyamatainak eredményei, azokat a határ két oldalán eltérő munkavállalási és lakhatási, rekreációs lehetőségek váltják ki. Ugyanakkor az adatok kirajzolhatnak határon átnyúló városi agglomerációs folyamatokat is. A számos agglomerációs meghatározás közül (Tóth-Schuchmann 2014) tanulmányunkban azokat a jelenségeket tudjuk így értelmezni, amelyekben egy országhatárhoz közeli város vonzáskörzetéhez tartozó lakófunkciót betöltő települések megjelennek az országhatár túloldalán is (ami határon átlépő ingázást eredményez). Az agglomerációs folyamatok, így a határon átlépő agglomerációk is, ennél jóval sokszínűbbek lehetnek (kiterjedve gazdasági tevékenységekre, rekreációs funkciókra), de az elemzett népszámlálási adatokkal leginkább a lakófunkciók megjelenése ragadható meg.

Magyarország határ menti térségei már a rendszerváltás óta jellemző célterületei a szomszédos országokból való áttelepülésnek. Az uniós csatlakozás felé közeledve és azt követően azonban újszerű jelenségek bontakoztak ki egyes határszakaszok mentén. A szomszédos államok határ menti térségeiből hazánkba irányuló népmozgások lehetőségei ugyanis kiszélesedtek az érintett országok uniós tagságának elnyerése óta. A munkaerő ingázásával és a szomszédos országokból Magyarországra áttérjedő agglomerációs folyamatokkal már számos tanulmány foglalkozott. A Felvidékről érkező áttelepülők erős északnyugati határ menti koncentrációja valószínűleg a pozsonyi agglomeráció dinamikus fejlődésének is köszönhető. Ennek következtében az utóbbi években a szlovák nemzetiségű lakosság nagy számban vásárolt ingatlant a határ magyarországi oldalán. Az első számú célterület ebből a szempontból Rajka és környéke, valamint Mosonmagyaróvár (Hardi-Zubriczký 2012). Győr és környéke esetében is valószínűsíthető hasonló jelenségeket. A partiumi határszakasz menti települések esetében is feltételezhető a határon átnyúló agglomerációs hatás (Tátrai 2014). A 2000-es években a szlovák és az osztrák határon rendszeres átívelő munkavállalói pályák alakultak ki, és ezek napjainkra többszínűvé váltak (Hardi-Lamp 2008). A Románia felé is megmutatkozó jelenségnek nyilván hatása lehet az áttelepülésre.

A határok mentén zajló áttelepülési folyamatok nagyon megélnkültek a 2004-es EU-bővítés és az ezzel együtt járó határnyitások óta. A 9. táblázat adataiból levezethető, hogy 2004 óta az egy évre jutó áttelepülők átlagos száma jelentősen megnövekedett a korábbi időszakhoz képest az őrvidéki (éves átlagos 304 főről 515 főre) és a felvidéki (542 főről 749 főre) határszakasz menti járásokban. A partiumi határszakasz mutatói 2004-től még nem változtak (800 fő), de Románia uniós csatlakozását követően (2007 után) már magas növekedést mutattak (938 főre). A nem uniós vajdasági és kárpátaljai határszakasz mutatói csökkentek. A három növekedést mutató határszakasznak köszönhetően 2008 óta már az áttelepülők 31%-a a határ menti járásokba érkezik.

A határszakaszok népszerűségének növekedése mellett szintén agglomerációs és más határ menti folyamatokra is utalhat az a jelenség, hogy 2004 óta jelentősen növekedett a román és a szlovák nemzetiségűek áttelepülése, de a szerb és az ukrán áttelepülők száma is emelkedett. A 2004-et megelőző időszakban mintegy 10% volt a román, a szlovák, a szerb és az ukrán nemzetiségű áttelepülők aránya az összes áttelepülőn belül, míg 2004 után már több mint 25%. Az egy évre jutó román, szerb, ukrán és szlovák nemzetiségű áttelepülők száma a 2004-es időszakban közel megduplázódott (1524 főre), főleg a románoknak és a szlovákoknak köszönhetően (a román nemzetiségű áttelepülők száma 577 főről 908 főre nőtt, a szlovák nemzetiségűeké csaknem megtízszereződött, 317 főre).

A következőkben az egyes határszakaszok áttelepülési jelenségeit mutatjuk be, köztük azokat, amelyek kifejezetten a szomszédos országok nagyvárosi agglomerációinak Magyarország határain való átterjedésére utalhatnak. Feltételezzük ugyanis, hogy az áttelepülő népesség bevándorlási mintázataiból is kirajzolódnak a határon átnyúló agglomerációs folyamatok. Ennek két módszertani megközelítése is lehetséges. Az első megközelítés szerint az agglomerációs jelenségek a határok megnyílásával gyorsultak fel, így az áttelepülések időpontjából kiindulva kirajzolhatók az agglomerációs jelenségek miatt népszerűvé vált letelepedési területek. A határok nyitottabbá válása legkorábban a 2004-es uniós csatlakozáshoz köthető (a Schengeni Övezethez való csatlakozás, illetve Románia uniós csatlakozása tovább bővítette ezeket a lehetőségeket). Azon határ menti járások esetében feltételezhető az agglomerációs jelenség, amelyekbe a 2004 óta eltelt időszakban átlagon felüli számban érkeztek áttelepülők.

A második megközelítés szerint az áttelepülő népesség nemzetiségi összetételének korábbi vizsgálatai alapján valószínűsíthető, hogy az agglomerációs folyamatok etnikailag nem szelektívek, a szomszédos államok többségi nemzetiségei is részt vesznek benne, még ha nem is alkotják a beáramló népesség többségét. Érdemes tehát megvizsgálni az áttelepülők etnikai összetételét a határral szomszédos (potenciális agglomerációs) térségekben. Ha az adott térségbe áttelepülők etnikai összetétele eltér az összes áttelepülő etnikai országos átlagától és közelít a szomszédos állam

etnikai szerkezetéhez, akkor még inkább feltételezhető, hogy agglomerációs jelenségek állnak a térség vonzerejének növekedése mögött.

Adataink szerint 2004-et követően a felvidéki határszakaszon egyedül a Mosonmagyaróvári járásban (1722 fő szlovákiai áttelepülőből 1128 fő szlovák nemzetiségű) növekedett jelentős mértékben az áttelepülők száma. A szlovák nemzetiségűek száma további négy járásban haladta meg az átlagot, a Győri járásban (724 fő szlovákiai áttelepülőből 161 fő szlovák nemzetiségű), a Komáromi járásban (358 fő szlovákiai áttelepülőből 75 fő szlovák nemzetiségű), az Esztergomi (367 fő szlovákiai áttelepülőből 74 fő szlovák nemzetiségű) és a Gönci járásban (154 fő szlovákiai áttelepülőből 94 fő szlovák nemzetiségű). Közülük klasszikus határon átnyúló nagyvárosi agglomerációnak leginkább a Mosonmagyaróvári és a Gönci járás tekinthető a határ túloldalán található nagyvárosoknak köszönhetően (Pozsony és Kassa).

A felvidéki határszakasz többi járásában feltételezhetően nem az országhatárt napi szinten átlépő ingázással jellemezhető az agglomerációs terjeszkedés. Ugyanakkor az itt megfigyelt áttelepülési jelenségek összefügghetnek a határ két oldalának eltérő lakhatási és munkavállalási feltételeivel, ami további vizsgálatot igényel. A Győri, a Komáromi és az Esztergomi járás inkább maga képezhet ingázási, majd letelepülési célterületet. (A határ szlovákiai oldalára átnyúló agglomerációs jelenségekre e járásokban találtunk példákat, leginkább a Győri és az Esztergomi járásban, de e jelenségek vizsgálata nem képezi tanulmányunk tárgyát.) Ezek a járások általában is népszerű áttelepülési célterületek, átlagon felüli számban vonzanak erdélyi áttelepülőket is, köztük jelentős számban román nemzetiségűeket is. A Mosonmagyaróvári járás esetében az is elképzelhető, hogy az áttelepülők eleve a bécsi agglomerációba való betelepülési céllal vagy más ausztriai célterületekre való napi vagy heti rendszerű ingázási szándékkal jelennek ott meg, hasonlóan sok más magyarországi lakoshoz. (A Mosonmagyaróvári járás az ausztriai áttelepülők szempontjából is fontos, amit a továbbiakban mutatunk be.) A Sárospataki és a Balassagyarmati járásban megfigyelhető 100 fő feletti áttelepülés a szomszédos országból (127 fő és 161 fő), köztük 50 fő feletti szlovák nemzetiségűvel. Utóbbi jelenségek feltételezhetően szintén nem városi agglomerációs folyamatokhoz köthetők.

A partiumi határszakaszon a Berettyóújfalui, a Csengeri és a Mezőkovácsházai járásokban 2004-et követően jelentős nőtt az áttelepülők száma. A román nemzetiségűek száma további hat (Derecskei, Fehérgyarmati, Gyulai, Makói, Mátészalkai, Sarkadi) járásban haladta meg az átlagot. Klasszikus határon átnyúló agglomerációnak tekinthető a Berettyóújfalui (az összesen 1172 fő erdélyi áttelepülőből 403 fő román nemzetiségű), a Csengeri (a 716 fő erdélyi áttelepülőből 110 fő román nemzetiségű) és a Mezőkovácsházai járás (a 1235 fő erdélyi áttelepülőből 442 fő román nemzetiségű) néhány települése. E települések Nagyvárad, Szatmárnémeti és Arad vonzáskörzetében vannak, és jó közlekedési kapcsolatok fűzik őket e városokhoz. Szintén feltételezhető agglomerációs jellegű áttelepülés a Mátészalkai járásban (összesen 790 fő erdélyi áttelepülőből 123 fő a román nemzetiségű) Nagykároly felől,

továbbá a Fehérgyarmati járásban (465 fő erdélyi áttelepülőből 95 fő román nemzetiségi) Szatmárnémeti felől.

A többi esetben ezen a határszakaszon sem az agglomerációs folyamatok játszhatnak szerepet a határ túloldalára való áttelepülésben. A Gyulai (1085 fő erdélyi áttelepülőből 206 fő román nemzetiségű), a Makói (908 fő erdélyi áttelepülőből 309 fő román nemzetiségű) és a Sarkadi járásban (627 fő romániai áttelepülőből 165 fő román nemzetiségű) az agglomerációs célú áttelepülésnek kisebb az esélye, a határ túloldalán nincsenek jelentősebb települések (Nagyszalonta kivételével). Gyula és Makó inkább ingázási célterület lehet. A Derecskei járás (1030 fő erdélyi áttelepülőből 110 fő román nemzetiségű) esetében elképzelhető, hogy az ide történő áttelepülés nagy valószínűséggel a debreceni agglomerációba való betelepülés szándékát jelzi.

Az Őrvidéki határszakaszon a határ túloldali településszerkezetének ismeretében feltételezhető, hogy az áttelepülés nem a klasszikus nagyvárosi agglomerációs jelenségek eredménye. 2004-et követően a Mosonmagyaróvári járásban (381 fő ausztriai áttelepülőből 169 fő német/osztrák nemzetiségű) tapasztalható jelentős, járási átlag feletti növekedés az áttelepülők számában, de a határszakasz átlagához viszonyítva a Soproni járásban (519 fő ausztriai áttelepülőből 207 fő német/osztrák nemzetiségű) is jelentős az áttelepülők száma. E két járás adatai akár utalhatnak arra is, hogy területükre kiterjed a bécsi agglomeráció, illetve a bécsi agglomeráció kisebb településeinek hatása (a Soproni járás esetében például Kismarton és Bécsújhely, a Mosonmagyaróvári járás esetében például Nezsider, Lajtabruck). Ennek igazolása további vizsgálatokat igényel. A határszakasz adataiban leginkább talán az osztrák és a német áttelepülők jellemzően mezőgazdasági és rekreációs céllal jelennek meg, amely előbbi esetében a határ menti térségekben is összpontosul. Az osztrák (és a német) nemzetiségűek száma az említettek mellett még a Szombathelyi járásban is meghaladta a járási átlagot (127 fő ausztriai áttelepülőből 79 fő német/osztrák nemzetiségű), továbbá a Kőszegi járás is 50 fő feletti német/osztrák áttelepülőnek ad otthont (60 fő).

A többi határszakaszon vagy településföldrajzi tényezők (Szlovéniában és Horvátországban nincsenek határhoz közeli nagyvárosok), vagy a nehezen átjárható határok (Szerbia, Ukrajna), vagy az ingatlanpiaci viszonyok miatt nem valószínűsíthetőek a határon túlról Magyarország területére áttérő agglomerációk. Így nem is meglepő, hogy e határszakaszok egy járásában sem mutatható ki az áttelepülések járási átlagon felüli növekedése a 2004-et követő időszakban. Mindössze olyan határ menti járások azonosíthatók, ahova átlagon felüli számban érkeztek a szomszédos ország államalkotó nemzetiségéből.

A Szegedi járásban nagy számban koncentrálnak a Szerbiából áttelepültek (több mint 6000 fő), akiknek mintegy 10%-a szerb nemzetiségű. A Kiskunhalasi és a Bajai járásban is viszonylag magas a szerbiai áttelepülők száma (600 fő feletti), de a szerb nemzetiségűek száma csak a Kiskunhalasi járásban éri el az 50 főt. E járá-

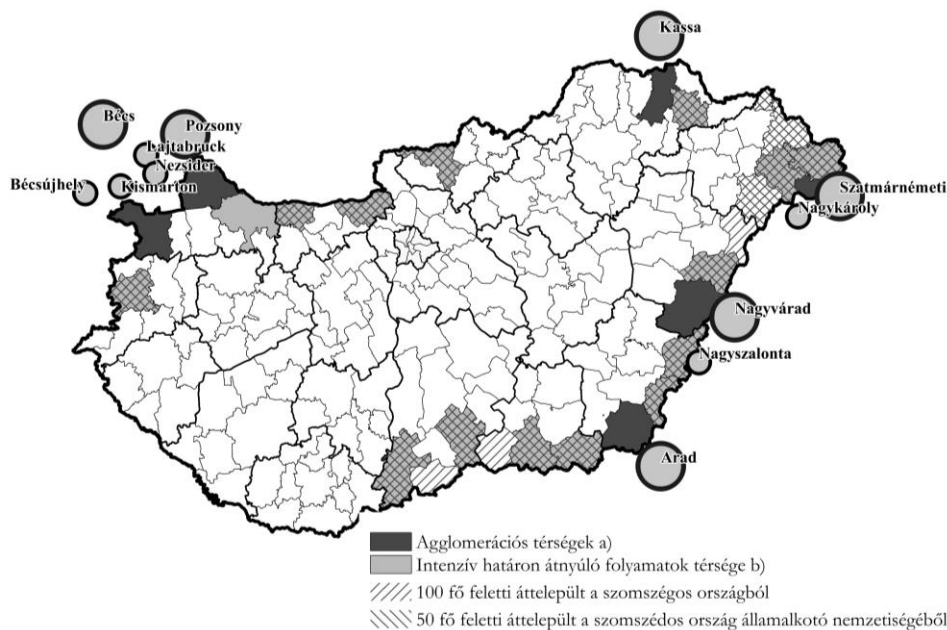
sok esetében elsősorban a magyar oldali települések jelentenek vonzerőt az áttelepülőknek, klasszikus agglomerációs határon átterjeszkedés még az egyetlen határhoz közeli nagyváros, Szabadka esetében sem valószínűsíthető, bár e városnak a Kiskunhalasi járással egyébként kedvező a közlekedési összeköttetése. (Szeged agglomerációjának vajdasági átnyúlására ugyanakkor vannak tapasztalati példák, de nem képezik tanulmányunk tárgyát.) A kárpátaljai határszakasz mindhárom járásában átlagon felüli az ukrán nemzetiségű áttelepülők száma, de számuk nem magas (59 és 120 fő közötti).

2000 és 2011 között különböző valószínűséggel 6 magyarországi járás területére terjedtek ki a közeli határon túli nagyvárosok agglomerációi (9. ábra). Eközben jelentős nem magyar nemzetiségű népesség is érkezett területükre. Utóbbi jelenség nem feltétlenül kizárólag az agglomerációs jelenségekhez köthető, ugyanis a viszonylag sok munkahelyet kínáló magyarországi határ menti járásokban is megfigyelhető.

9. ábra

Járások, amelyekre feltételezhetően kiterjednek a határon átnyúló agglomerációk, 2011

Districts that may be affected by cross-border agglomerations, 2011

a) A 2004 utáni időszak éves átlagos áttelepülők számának megelőző időszakhoz viszonyított növekedése magasabb, mint Magyarország Közép-Magyarországon kívüli járásainak átlagértéke vagy az adott határszakasz járásainak átlagértéke.

b) A szomszédos ország államalkotó nemzetéből érkezett áttelepültek száma magasabb, mint Magyarország Közép-Magyarországon kívüli járásainak átlagértéke.

Forrás: a 2011. évi népszámlálás adatai alapján saját szerkesztés.

Összegzés

A tanulmány 1985 óta a szomszédos országokból és elődállamaikból Magyarországra áttelepült mintegy 250 ezer fős népesség letelepedésének területi aspektusait vizsgálta meg.

Az áttelepülő népesség körében minden periódusban a főváros, illetve Közép-Magyarország volt a legnépszerűbb letelepedési helyszín. Ezen túlmenően – összességében – nem rajzolódott ki egyértelműen az áttelepülések területi mintázata. A Magyarországon élő külföldi állampolgárokra irányuló korábbi vizsgálatok is ehhez hasonló következtetésekre jutottak. Az áttelepülő népesség mintázata tehát nagymértékben hasonlít a Magyarországon élő külföldi állampolgárok településterületéhez. Ha az áttelepülőket összességében vizsgáljuk, akkor a területi szempontú megközelítéssel félrevezető következtetésekre juthatunk, mivel az áttelepülők csoportjában többségben lévő erdélyi áttelepülők létszámának országon belüli egyenletes eloszlása elfedi a tényleges különbségeket. Az áttelepülő népesség egyes származási országok szerinti csoportjainak magatartásformái jelentősen eltérnek egymástól, akadnak közöttük ugyanis karakteres településterületekkel jellemezhető is.

A távolabbról áttelepülők (a szomszédos országok Magyarországgal nem szomszédos elődállamaiból) esetében Budapest vonzereje kimagasló, minden más származási ország csoportjával összevetve is.

Az Erdélyből (Romániából) áttelepülők alkotják az áttelepülők túlnyomó többségét. Talán kimagasló létszámukkal függ össze az, hogy az Erdélyből érkezettek – a kiemelkedő fővárosi koncentrációjukat leszámítva – más nemzetiségekhez képest meglehetősen egyenletesen vannak jelen az egész ország területén. Ez a tény, hogy a Romániából érkezők letelepedésének a fővároson túlmenően nincs jelentős területi karaktere, azt is maga után vonja, hogy az általuk meghatározott teljes áttelepülő közösségnek sincs ilyen területi karaktere. A Romániából áttelepülők számára egyébként a már említett Budapest és Közép-Magyarország – minden más szomszédos országból származó áttelepülő közösséghez képest is – különösen nagy vonzerőt képvisel, és e népesség több mint felét tömöríti. A keleti határszél összességében nem jelenít meg jelentős koncentrációt, vonzereje 1985 és 1989 között, valamint 2008 és 2011 között emelkedett, feltehetően a határon átnyúló agglomerációkkal összefüggésben.

Közép-Magyarország a kárpátaljai és a németországi áttelepülők számára is első számú vonzerőt jelent, de mindkét népesség esetében vannak további fontos tömörülések is. A kárpátaljaiak esetében az ukrán határ közeli térségek, a németországiak esetében pedig a Balaton térsége.

A vajdasági, a felvidéki, a kárpátaljai és az ausztriai áttelepülők esetében egyértelműen az adott határszakaszok közelsége a leginkább meghatározó, de fontos koncentrációt jelenít meg Közép-Magyarország, illetve Ausztria esetében a Balaton térsége is.

A német nyelvterületű államokból érkezők letelepedése sajátos mintázatot vesz fel a többi származási országból érkező népességhez képest. Egyrészt kizárólag a

körükben azonosítható a már említett Balaton térségi koncentráció. Másrészt a nagyobb térségekre, régióra kiterjedő koncentráció – Közép-Magyarországon túl – szintén csak a körükben, nevezetesen az Ausztriából származók esetében mutatható ki, akik a nyugati megyékben és az azokkal szomszédos járásokban szinte mindenütt átlag feletti számban található meg, egyfajta övezetet képezve. A németországi népesség ennél már egyenletesebben oszlik el az országban, de nemcsak a nagyvárosi járásokban jelenik meg átlagon felül – mint az más származási országokra jellemző –, hanem a falvakban is. Kimutatható átlagon felüli jelenléte egyes őshonos német kisebbségi településterületeken is. Sajátos az is, hogy a német nyelvterületű országokból származók számára a településhierarchia alsó szintjeibe tartozó települések, a falvak jelentenek vonzerőt. Mindez összefüggésben van azzal is, hogy az innen érkező átlagosan idősebb letelepedők a nyugodtabb rekreációs övezetekben és a falvakban élhető életformákat keresik, vagy mezőgazdasági tevékenység folytatása céljából érkeznek. Továbbá feltételezhető, hogy a németországi német nemzetiségűek közül sokan – a saját vagy a felmenőik egykori magyarországi gyökereik révén – valójában egyfajta visszatelepedést valósítanak meg a korábbi családi településterületre.

A határon átnyúló agglomerációk hatására a legutóbbi időkben mérséklődött az áttelepülők közép-magyarországi koncentrációja. A felvidéki áttelepülők esetében például 2001 és 2011 között a határon átnyúló agglomerációs folyamatok nagyon meghatározó áttelepülési motivációvá váltak. A határon átnyúló agglomerációk a keleti határszél településeit ismét népszerűvé tették. Az, hogy az áttelepülők között a nem magyar nemzetiségűek száma és aránya is emelkedett, jelentős mértékben az északi és a keleti határon átnyúló agglomerációknak köszönhető. Az agglomerációs folyamatokban ugyanis nem csak magyar nemzetiségűek vesznek részt.

A fővárosi térség és a határszakaszok mellett kirajzolódnak még olyan helyszínek is, amelyek minden származási országból áttelepülők körében népszerűek. Jelentős vonzerőt képviselnek a gazdasági növekedés helyszínei, a nagyvárosok és egyes iparosodott térségek (például a Közép-Dunántúlon). A településhierarchia vizsgálatokból is az tűnik ki, hogy a nagyobb városok népszerűbbek az áttelepülők számára. Még a határközeliség esetében is fontos az ottani nagyvárosok vonzereje, valamint a határ túloldalán fekvő nagyvárosokból kiinduló agglomerációs folyamatok is egyre erősebben hatnak a határokhoz közeli térségekre. Az áttelepülők feltárt területi és települési mintázata tehát követi az általános nemzetközi vándorlási mintákat: letelepedésük a gazdasági növekedés színtereit részesíti előnyben. A korábbi, Magyarországon élő külföldi állampolgárokra irányuló vizsgálatok is ehhez hasonló következtetésekre jutottak.

Jelen kutatásunk eredményeiből azonban a gazdasági növekedés helyszíneinek orientációjától eltérő dinamikákra is következtethetünk. A gazdaságilag kevésbé fejlett, elvándorlással is sújtott térségek ugyanis szívóhatást jelenthetnek az áttelepülők bizonyos szegmensei számára. E térségekben, számos esetben olyan bevándorló

népesség települ le, amely a helyi lakosoknál magasabban képzett, sőt gyakran még az összes áttelepülő egyébként magas átlagos képzettségét is meghaladja.

Az áttelepülések időben változó térbeli mintázata látványos változásokat ugyan nem mutat, de geopolitikai folyamatokat leképező hangsúlyeltolódásokat igen. A 1990-es évek első felében az erdélyi magyarság fenyegetettsége és gazdasági helyzete okozta elvándorlás a keleti határ menti számottevő áttelepülésben jelentkezett, majd a délszláv válság következtében jelentős betelepülés volt a déli határ mentén, az uniós csatlakozással pedig egyes határ menti járásokban megjelent a határ túloldalán található közeli nagyvárosok agglomerációjának hatása.

Az a tény, hogy az áttelepülési folyamatnak szerepe volt a magyarországi gazdasági növekedési színterek humán erőforrásának biztosításában, szakpolitikai kérdéseket is felvet. Egyrészt az áttelepülés jövőbeli esetleges csökkenése nemcsak az ország egészének demográfiai helyzetét érinti hátrányosan, de a növekedő térségekben még kedvezőtlenebb hatásokkal is járhat. Másrészt az áttelepülés eddigi folyamata vélhetően nem járult hozzá jelentősen a kevésbé fejlett térségek demográfiai helyzetének javításához, felzárkóztatásához.

A szakpolitikáknak, a közszolgáltatás- és közigazgatás-szervezésnek érdemes felkészülnie a határon átnyúló agglomerációs folyamatokra is (a Magyarország felől kiterjedőkre is), különösen az északi, a keleti és a nyugati határszakaszokon.

Fontos felismerni azt a határon átnyúló agglomerációs folyamatok esetében is szembeötlő jelenséget, hogy egyre jelentősebb számú nem magyar nemzetiségű áttelepülő is érkezik hazánkba a szomszédos államokból. Mindez nemcsak a közszolgáltatás- és közigazgatás-szervezés terén, de általánosabb nemzetstratégiai megközelítésben is elgondolkodtató, és újabb lehetőségeket kínál.

A különböző szakpolitikák számára szintén fontos tényezőt és kiaknázható lehetőséget jelent a német nyelvterületű államokból történő áttelepülés, köztük a magyarországi felmenőkkel rendelkezők visszatérése.

Az ukrainai válság elhúzódásával pedig fel kell készülni egy nagyobb arányú áttelepülésre, különösen a Kárpátaljával szomszédos magyarországi térségekbe. Ezek a folyamatok egyébként már meg is kezdődtek (Tátrai et al. 2016).

IRODALOM

- ÁLDORFAI, GY. (2016): Térbeli teljesítményértékelés a közép-magyarországi régióban *Studia Mundi – Economica* 3 (2): 3–15.
- BÁLINT, L. – GÖDRI, I. (2015): Belföldi vándorlás In: *Demográfiai Portré 2015* pp. 171–184., KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- ENDRÓDI, J.–HORVÁTH, B. (2016): *Járásaink a statisztikák tükrében* <http://www.terport.hu/vezercikkek/jarasaink-a-statisztikak-tukreben> (letöltve: 2016. november)
- FALUDI, J. (2014): A posztszovjet térség migrációs mintái In: TARRÓSY, I.–GLIED, V.–VÖRÖS, Z. (szerk.): *Migrációs tendenciák napjainkban* pp. 309–329., Publikon Kiadó, Pécs.

- GÖDRI, I. (2004): Etnikai vagy gazdasági migráció? Az erdélyi magyarok kivándorlását meghatározó tényezők az ezredfordulón *Erdélyi Társadalom* 2 (1): 37–54.
- GÖDRI, I. (2010): Bevándorlás és etnicitás – összefüggések nyomában In: HÁRS, Á.–TÓTH, J. (szerk.): *Változó migráció, változó környezet* pp. 87–124., MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- GÖDRI, I. (2011): A Magyarországon élő külföldiek jellemzőinek területi sajátosságai es ezek összefüggése a munkaerő-piaci helyzetükkel *Demográfia* 54 (2-3): 81–120.
- HARDI, T.–LAMPL, ZS. (2008): Határon átnyúló ingázás a szlovák-magyar határtérségben *Tér és Társadalom* 22 (3): 109–126.
- HARDI, T.–ZUBRICZKÝ, G. (2012): A határon átnyúló szuburbanizáció – Pozsony esete In: KUPA, L. (szerk.): *Együttélés és együttműködés – Interetnikus kooperáció Közép-Európában* pp. 173–185. Virágmandula Kft, Pécs
- HÁRS, Á. (2010): Migráció és munkaerőpiac Magyarországon. Tények, okok, lehetőségek In: HÁRS, Á.–TÓTH, J. (szerk.): *Változó migráció, változó környezet* pp. 15–53., MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- ILLÉS, S.–KINCSES, Á. (2008): Foreign Retired Migrants in Hungary *Hungarian Statistical Review* 86 (12): 88–111
- KAPITÁNY, B. (2013): Kárpát-medencei népszámlálási körkép *Demográfia* 56 (1): 25–64
- KAPITÁNY, B. (2015): A magyarországi történelmi kisebbségi közösségek demográfiai viszonyai és perspektívái 1990–2011 között *Demográfia* 58 (3): 69–101
- KINCSES, Á. (2014): A Magyarországon élő külföldi állampolgárok területi koncentrációja, 2001–2011 *Területi Statisztika* 54 (6): 531–549
- KINCSES, Á. (2015a): *A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence magyar migrációs hálózatai a 21. század elején* KSH Műhelytanulmányok 8., Budapest.
- KINCSES, Á. (2015b): Román állampolgárok Magyarországon a 2011. évi népszámlálás adatai alapján In: FÁBIÁN, A.–BERTALAN, L. (szerk.): *Otthon a Kárpát-medencében – Területfejlesztési Szabadegyetem 2011–2015* pp. 187–204., Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron.
- KINCSES, Á.–BÁLINT, L. (2016): Vándorlási települési hálózatok a Kárpát-medencében *Területi Statisztika* 56 (1): 89–108.
- LADÁNYI, A. (2002): A felsőfokú végzettségűek száma és összetétele *Educatio* 11 (2): 179–190.
- PAPP, Z. A. (2012): Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái *Kisebbségkutatás* 21 (3): 399–417.
- RÉDEI, M. (2007): *Mozgásban a világ, a nemzetközi migráció földrajza* Eötvös Kiadó, Budapest
- RÉDEI, M.–KINCSES, Á. (2008): A szomszédból érkező migránsok hatása a hazai gazdasági és társadalmi különbségekre *Közép Európai Közlemények* 1 (1): 7–16.
- MELEGH, A.–SÁROSI, A. (2015): Magyarország bekapcsolódása a migrációs folyamatokba. Történeti – strukturális megközelítés *Demográfia* 58 (4): 221–265.
- SEEMIG (2014): Managing Migration in South East Europe transznacionális együttműködési projekt „Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról” című sajtótájékoztatójának sajtóanyaga. KSH, Budapest.
- SZABÓ, L. (2015): *Adatválogatás és leíró elemzés a szomszédos országokból és elődállamokból 1985 óta Magyarországra áttelepült népesség demográfiai hatásáról* Ma-

- gyarország népességére a 2011. évi népszámlálás alapján* KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- TÁTRAI, P. (2014): Etnikai folyamatok Magyarországon az ezredforduló után *Területi Statisztika* 54 (5): 506–523.
- TÁTRAI, P.–ERŐSS, Á.–KOVÁLY, K. (2016): Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után *Régió* 24 (3): 82–110.
- TÓTH, G. (2013): *Bevezetés a területi elemzések módszertanába* Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc.
- TÓTH, G.–SCHUCHMANN, P. (2014): A budapesti agglomeráció területi kiterjedésének vizsgálata *Területi Statisztika* 54 (5): 510–529.
- A Kormány 106/2015. (IV. 23.) Kormányrendelete a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Kormányrendelet módosításáról. Magyar Közlöny, 2015/56